

MAGYAR NYELVŐR.

Megjelenik minden hónap 15-én
a nagy szünetet kivéve.

Szerkeszti
SIMONYI ZSIGMOND

Szerkesztőség és kiadó-hivatal
Budapest, IV. Ferenc József part 27.

KOSSUTH LAJOS NYELVMŰVÉSZETE.

— Mutatvány egy nagyobb dolgozatból. —

Azt a klasszikus igazságot, hogy *forma dat esse rei*, Kossuth Lajos is igen jól tudta. Noha nem volt „szépiró“, ki írásaival első sorban is gyönyörködtetni akar, mégis lépten-nyomon elárulja, hogy nemcsak a tartalomra, hanem a nyelvre is nagy gondot fordít.

Széchenyihez intézett Feleletében többször is szól ujságcikkei stílusáról. Egyik helyen azt mondja, hogy igyekezett könnyen írni, a nagyközönségnek megfelelő hangon. Másutt meg arról ad számot, hogy tárgyának természete szerint, mint váltogatta a melegebb s szívből jövő hangot a hidegebb fejtegetéssel.

Máskép ír az Iparegyesület, mint a megyei szerkezet érdekében. Az Iparegyesületről szóló cikk az iparos osztályra számít s ezért „igénytelen egyszerűséggel“ kell írnia.

Sokszor elégedetlen stílusával. Maga is megvallja, hogy most száraz, majd meg homályos; de az elsőt olyan ok is előidézheti, hogy „bódító fejfájás“ közt kellett írnia, míg a másikat „a körülmények okozták“.

Mint szerkesztő nemcsak a maga cikkeit készítette a legnagyobb műgonddal, hanem — Pulszky Ferenc szerint — még a vidéki híreket s tudósításokat is megfésülte a stílusbeli hibáktól. (Pulszky F.: Életem és korom I. 149.)

Kétségtelen, hogy Kossuthnak a jó, szabatos s magyaros stílus iránt kiváló érzéke és pedig tudatos érzéke volt.

A nyelv általános használatának gátjával nem ismeri el a fejletlenséget. Szerinte a szükség a bőséget is meghozza. Természetes, ha nyelvünket 1790-ben, „diplomáciai polcra“ emelik, ezóta már egy századot is haladott volna. De azért semmi akadály, hogy ne lehessen az országgyűlés, a törvénykezés nyelve.

A nyelvújításról is megvan a nézete. Elismeri, hogy „egy jó szót készíteni, minő pl. Szemere *jelleme*, Fogarasy *észlelése*, nem oly könnyű mint gondolnók.“ Mivel azonban purista hajlandóságú, új szavakat nemcsak hogy használ, hanem maga is alkot. Sokan ugyan kétségbe vonták, hogy Kossuth nyelvújító, de Feleletében ő maga is elismeri. Akárhogy van is a dolog, nála intelligencia *közértelmesség*, monarchia *egyuraság*, identitás *ugyanazonság*, tortura *kínfaggatás* s később 67-ben kvóta *költséghányad* stb. stb. (Vö. Nadenics A. Kossuth L. és a nyelvújítás, Nyr. 31 : 442.)

Kossuth a filológiai kérdésekben való világlátást, sőt szókincsének páratlan gazdagságát, nagyrészt annak köszönhetta, hogy igen jól ismerte a hazai és külföldi remekírókat s a klasszikusok klasszikusát: a bibliát. Korának magyar költőiből, továbbá Horatiusból s Vergiliusból, Danteból, Shaksperéből s Schillerből igen sokat idéz. Legtöbbször azonban nem szószerint, hanem csak magába olvasztja egy-egy gondolatukat s egy-egy célzást tesz műveik egy-két sorára.

Igy a következő helyen Kölcsey-féle remliszenciára bukkanunk. „Épp e roppant áldozatok, melyeket elveinek hozott, emelik a nem alkuvó száműzött emléket oly magasra, hogy az ily parányi ember, mint magam, *szédeleg*, ha hozzá *feltekint*.“ (Vö. Zrinyi dala 4. verssz. 7—8. sorát. F. R.¹ 307.)

A szegedi néphez tartott beszédében egy helyt Kisfaludy Károly soraira gondol: „Hajdan, midőn a hazát veszély fenyegette, hős apáink véres kardot hordoztak körül az országban s ennek láttára mint *sasok repültek* harcmezőre a vitéz magyarok.“ (Rákosi szántó dala 3. vsz. 4. sora.) Hirlapi cikkeink 109. lapján az olasz költőre hivatkozva, Torquato Tassótól kölcsönzi egyik gondolatát. Azt írja ugyanis: „E nemzet oly gyermeki még, melynek az olasz költőként *meg kell mézezni a pohár szélét*, különben a gyógyszer nem issza meg.“ (H. C. 169.) Torquato Tassónak hasonlata Arany fordításában így hangzik:

Tudod, hogy a világ mind arra tódul,
Hová Parnassus önti csábjait,
S a költeménnyel fűszeres valótúl
Rögzött se fél, oly édesen javít.

¹ Dolgozatom adatai a következő művekből valók: a Franklin-féle Magyar Remekírók Kossuth kötete, jelölés-módja F. R.; a Lampel-féle Remekíróknak ugyancsak Kossuth kötete, jelölése L. R.; Felelet gróf Széchenyi Istvánnak, jelölése Fel.; Kossuth Lajos Beszédei 1905., jelölése Besz., s Kossuth Lajos Hirlapi cikkei 1906., jelölése H. C.

Igy a beteg gyermek, ha kóstolólú
 Mézzel kenők a csésze ajkait,
 A keserű nedvet csalódvá issza,
 Hogy a csalásban éltét nyerje vissza.

Gyakran találkozunk bibliai szólásokkal és célzásokkal is. Pl.:

És ha ezt nemzeti jólétnek nézitek — írja egy vezércikkében — *ám legyen nektek hitetek szerint*. Hogy ahhoz, aminek jövődjöje ily bizonytalan, az ember magában nem sok ösztönt érezhet, nagyon természetes, *de műjék csak el ezen pohár*. (H. C. 432. v. ö. Máté Ev. 26, 39.) Lenni kellene ügynek és dolognak, miknél a politikai rivalitások elhallgassanak, mik, mint az Isten egyháza, barátot és ellenséget, fehéret és feketét és mindazokat, kik *megméretvén, súlytelieknek és könnyűeknek találtatvák*, befo-gadjanak. (HC. 432.) Ez Dánielnek eme híres szavain alapszik: Tekel, azaz megmérttél a fontban és hijjával találtattál. (Dán. 5, 27.)

Mint klasszikus műveltségű ember s mint a klasszikus szónokok tanítványa, természetes, hogy a római irodalmat is igen jól ismeri. Nemcsak Horatiust és Vergiliust, hanem az ékesszólásban kiváló elődjét, Cicerót is. Ámde műveik olvasása nem csupán a szép stílus iránti érzékére hat, hanem egyébként jó magyaros írsmódját itt-ott tarkává teszi a latinizmustól.

De nem tekintve ezeket, nézzük, milyen fordulatokat, fogásokat tanult Kossuth a római íróktól.

Az 1841-i Pesti Hirlap egyik számában ezt írja: Ki tudja mit rejt a jövődjö *kétes fedele*? Vajjon nem Pandora szelencéjérvöl eszi-é ezt a metaforát? — A következő évfolyamban az ismeretes *Volenti non fit iniuria* szólást emígyen olvasztja szövegébe: Akivel akarátja szerint történik, sérelem nem történik — szól a közmondás. (H. C. 305.)

Beszédeiben az ókori retorika valamennyi figuráját felhasználja. Az aposziopészist (az elhallgatást), a szónoki kérdések halmozását, a cáfolás szokásos fordulattal való bevezetését, mind megtaláljuk nála. Nézzük pl. a Részek visszacsatolásáról szóló beszédét s olvassuk el a következő sorokat:

És ki az, aki ezen határozott királyi szót nem teljesítette? Ki az, ki ezáltal a Részek azon hiedelmét, hogy a törvény végre fog hajtadni, tőből megíngatta, ki az, aki ezen királyi szó ellenére Erdély ellenkezését a Rendek figyelmébe ajánlá? (Besz. 88.) Elmondhatnám, minő botrányokat követtek el a közös fejedelem intésétől függő kormányemberek, elmondhatnám, hogy az elmarasztaló ítélet meghozatván a . . . gubernium maga parancsolta meg az ellenállást. (Besz. 95.)

Beszédein kívül azonban ujságcikkeiben is találunk nem

egy olyan mondatot, melyet egész bátran beilleszthetnénk egy cicerói stílusban írott szónoki beszédbe. Itt van pl. a Szelíd tortura (P. H. 1841. 7. sz.), melyből a következő sorokat idézzük:

Ha van megye, amely tisztviselőiről, le az utolsó csendbiztosig, ki azon tekintetnél fogva, melyet a tiszteletbeli esküdttség nyújt, a zsványúzásban nekihevült csendbiztosí keblet ülteti esküdti minőségben a vallató asztalhoz; ha van megye, mely minden tisztviselőiről, még ezekről is jót mer állani, hogy vallatásra kint nem használnak, ha van ily megye, övé a dicsőség, hogy életet bírt adni a gondolatnak, melyet igazság s emberiség érzete ötven év előtt már törvénybe tón. (HC. 13.).

Némelyik cikke egész szónoklat, melyben pompás körmondatok hatásos szónoki kérdésekkel váltakoznak. Vagy olvassuk el Iratainak bevezetését; látni fogjuk, hogy Kossuthnak nyelve még a száműzetés későbbi éveiben is milyen szónokias, milyen ünnepi hangú.

Még magán s családi levelei is szónokiasak. Itt is megtaláljuk a rómaiaknál szokásos s olykor túlterhelt körmondatokat. Fogságából, a híres 38-i árvíz alkalmával így kezdi szüleihez intézett levelét:

Halálos aggodalommal nézek egy sor írásnak, egyetlenegy kétségtelen szónak elébe, mely bizonyosat hozna, hogy kedveseim élnek és legalább többet nem szenvedtek és nem szenvednek, mint amennyit pesti lakosnak nem szenvedni lehetetlen volt a közenyészet eme rettenetes napjaiban, melyeknek roppant szerencsétlenségei tömege arányában minden egyes baj, siralom, csapás porszemenként enyészik el.

Ez az ő kedvelt írásmódja, mely nyelvét lassan s méltóságon folyóvá, de helyenként nehezzé is teszi. Hol azonban a szenvedély ragadja, ott az ő mondatai is elapróznak; indulata nem engedí, hogy gondolatait szabályos, numerózus mondatokba öntse. S ilyenkor észrevehetjük, hogy Kossuthnak nemcsak a körmondatos, hanem az élezett, epigrammatikus stílus iránt is megvan az érzéke. Munkáiból a gnómáknak s axiomáknak egész seregét szedhetjük össze. Ime egy-két mutató:

Amit elmulasztani bűn, azt teljesíteni sem érdem, sem hálattal. (F. R. 22.) Erős akarat még a gyenge tehetséget is hasznossá teheti a nemzetnek (Besz. 505.) A ki későn jó, fényes nappal gyűjt gyertyavilágot. (Fel. 17.) Lyukat furogatni a vízbe, nagyon háládatlan foglalatosság (F. R. 311.) Minden letűnő nemzedék egy lépcsőfok, melyről az utána következő magasabbra emelkedik. (L. R. 413.)

Már az elmondottak is igazolják, hogy Kossuthnak tüzes és lángoló egyénisége nem igen tudja gondolatait nyugodt, csendes szavakba önteni. Hírlapjában akár a vámszövetségről, akár a büntetőtörvények ósdiságáról, akár a vakok intézeteiről, vagy az únióról ír, sohse szól objektív, értekező hangon. Az volt az elve, hogy csak úgy hathat a közvéleményre, ha az okosság javaslatait „emberszeretembe mártott tollal“ foglalja szavakba. (Fel. 134.) Szíve melegébe szeretné mártani tollát, csakhogy terjeszthesse az ismeretet. S amit első vezércikkében említ, hogy a komoly tárgyalás hangjába érzelmi elemet kell önteni, következetesen keresztül is viszi.

Ezért írja Széchenyi, hogy Kossuth az érzelem s nem az értelem körébül emeli roppant hatású szózatát. (Kelet népe 142.) Vagy másutt: Elvégre egyenesen megmondom, miben hibáz a Pesti Hírlap szerkesztője . . . a szívhez szól, ahelyett, hogy az észhez szólna (uo. 128.) S ez a magyarázata, hogy mikor pl. a nemesség adóviseléséről ír, elébb megható szavakkal Kölcseyt, a szónokot festi. Leírja, mint ragadta el az egész hallgatóságot prófétaszerű előadása. Így tér át a közteherviselésre, mely ügynek Kölcsey volt egyik legtelkebb harcosa. A népnevelésről, illetve a selyemtenyészítés terjesztéséről irván, egyszerre csak a következőket mondja :

Milliók vannak hazánkban, kik egy rőf posztót éltükön át nem vesznek ; de talán egy sincs, akin valami kis selyem ne volna ; a legszegényebb leány hajában is van egy selyemszalag, s tán még a nyomorult koldus rongyai közt is van selyemfércelés, avagy kalapján egy selyem szegély. (HC. 65.).

Érdekes az Iparműkiállítás érdekében írott vezércikke. Mennyi hangulat hullámszik benne. Valósággal elégikus hangon festi a magyar iparos nehéz helyzetét. Majd az óda hangján a hölgyekhez fordul s kéri őket a magyar ipar istápolásának nemes feladatára. Honunk hölgyei — ugymond — jusson eszetekbe a hatalom, melyet a gondviselés kezetekbe tőn, hogy jót tegyetek e szegény honnal ! (H. C. 382.) Az Abszertizmus és pálinka c. cikkének első részében az idegenben élő mágnásokat ostorozza. Az erős, támadó hang lassanként alábbszáll s komor rezignációba megy át.

Költői nyelve mindig könnyedén alkalmazkodik tárgya természetéhez. Egyaránt művészi, akár örömet, akár bánatot, akár reményt, akár kétségbeesést kell kifejeznie.

Csak egy jelzőjében is mennyi elképzeltető erő s mennyi hangulat rejlik. Némelyik oly élénk, oly kifejező, hogy Homéroszéival is vetekedik. Pl.: *az idő balzsamos újjai* (L. R. 170.), *gondolatölő cenzura* (Besz. 25.), *tengerövezte föld* (F. R. 96.) *Az én kopott tollam*, írja 1879-ben, midőn a nagyhatású, híres manchesteri beszédeit átteszi magyarra.

Mennyi elégikus érzés egyetlen-egy jelzőben! Ez a hang jellemzi a hontalanságban egyre öregedő Kossuthnak minden írását. Fáj a szíve, egyre fáj, s sokat elpanaszolja, hogy: Még csak annyi hasznára sem lehetek a magyar hazának, hogy lelkem testi hüvelyének szétmállandó porai egy fűszálnak adjanak élet-táplálékot Magyarországon, mert messze távolban, idegen földbe vegyüldenek. (F. R. 298. 1883-ból.) A váciaknak írott levelében többek közt így szól: Úgy érzem magam, amidőn e sorokat írom, mintha a vigasztalásnak egy fénysugára tört volna be hazafiúi bánatom éjjelébe. (F. R. 123. 1867-ből.)

De az igazi Kossuth, kit a magyar ismer s kit egykoron elragadtatással hallgatott, az erő s a szenvedelem izgató nyelvén beszélt. Nem utalok egész beszédeire, csak idézem ezeket a kiszakított sorokat:

Mi történhetnék velük (a Burgbeliekkal) egy negyed óra alatt, ha én a körültem tátongó puskaporos aknába az élő szó szikráját vetném bele, ott ahol az írott szó is lángot gyújtott, mely az abszolutizmus százados épületét elhamvasztotta. (L. R. 104.) Oly hatalmasnak hiszem én a népet, hogyha felkel és összetart, a ropogva összerogyó ég boltozatait is képes fenntartani erős karjaival (F. R. 69.)

Ezekben a szenvedelmet a hatásos képek is segítnek kifejezésre juttatni, de némelykor a legnagyobb páthosz a legegyszerűbb szavakban hullámoz. Előfordul, hogy szavai, kifejezései a legkeresetlenebbek, de keresetlenségükben olyan erő és határozottság van, mint a legszebben kidolgozott beszédében. Azt mondja egy 49-i szónoklatában, hogy: A halál, melyet itt előnkbe szabnak, bizonyos; de mely a harc végén ránk vár, nem bizonyos; mert van isten az égben, és a nemzetben erő, és ha élni akar, élni fog. (Besz. 450.)

A 48-ban írott s a néphez intézett kiáltványának végén egy irtóztató hatású átkot találunk. A stílus erejére nézve bátran összevethetjük a biblia ama helyével, mely Jeruzsálem utolsó veszedelmét és a világ végének jeleit adja elő. Az isten el fogja e népet átkozni, hogy a levegő méreggá váljék, mikor beszívja;

hogy kezei alatt a termő föld ne teremjen mást, mint hitvány kórót; hogy a forrásvíz bűzhödjék meg, midőn ajkához viszi. (L. R. 44.)

S a következő hely nem emlékeztet-é bennünket az ótestamentumnak, minden komorsága és zordonsága mellett is, fenséges nyelvére?

A magyarnak most csak két teendője van . . . Ha a magyar e kettőt nem teszi . . . az örökkévaló Isten azt fogja mondani: „Bánom, hogy teremtettem!” akkor a magyar oly istentől elátkozott nép, melytől a levegő meg fogja tagadni éltető erejét, melynek kezei alatt a televény buzaföld sivatag homokká fog változni, melynek közelítésekor kiaszik a szomjat enyhítő forrás, ki hontalan bujdosandik a föld hátán, ki hiába kérendi az irgalomtól az alamizsnának száraz kenyerét, kit alamizsna helyett arcul csapand az idegen faj, mely őt saját hazájában vándor koldussá teendi, kit, mint a gazdátlan ebet, büntetlenül verend agyon bármely gazember. (Közli Hentaller, K. L. életrajza.)¹

Nagy mestere Kossuth a maró gúnynak is. Egy metaforájában, egy-egy beszédközben s hirtelen alkotott szóösszetételében mennyi gúny jut kifejezésre. Meglehet — mondja „manchesteri beszédében —, hogy a tény pusztá véletlenség, de ha az, úgy meg kell vallani, hogy a részrehajlatlan Anglia véletlenségei bámulatosan részrehajlók Ausztria iránt. (F. R. 98.) Feleletében ostorozza a mágnásokat, kiknek a magyar név s a magyar hon áldásainak *tejszine* jutott s kik mégsem magyarok. (Fel. 235.)

Ha nem tudnók, hogy érzett Kossuth Ausztria ellen, ez a pár mondat is eléggé eligazítna bennünket:

És mégis azt az erős és hatalmas Ausztriát, mely másutt háborúban már sehol sem lévén, rendelkezésére álló minden erejét ellenünk fordíthatá, mi egyetlenegy hadjárat alatt az orosz cár zsámolyához sodortuk. (L. R. 162.) A magyar nemzet, melyet a diplomácia önállásra képtelen gyöngének kürtől, ezt a nagyhatalom Ausztriát ily körülmények közt egyetlenegy hadjáratlaltal porba, annál is lejjebb: a cár lábaihoz sodorta. (L. R. 163.) S nekem úgy látszik, mintha már leszakadni látnám a követ, mely eltöri vas- és cseréplábairól ama sokféle anyagból összeragasztott állóképet, melynek neve: Ausztria. (L. R. 174., célzás Dániel 2, 32—33. mondataira.) Az együvé tartozás kényszeringébe van beletömve az érdekegység vagy nemzeti asszimiláció minden képzeletét kizáró ama zagyva gyuradék, melyet Ausztriának neveznek. (L. R. 158.)

Már az eddigi példákból is kitünhetett, hogy milyen művészettel tudja Kossuth egy-egy eleven s megkapó képpel stílusát

¹ Csak az a nagy kár, hogy a népre vonatkozó *mely* relativum helyett, egyszerre ki névmást használ.

hatásosabbá tenni. Gazdag képzelőtehetségével a fogalmaknak legelrejtettebb hasonlóságára s összefüggésére is rábukkan. Nézzünk egy pár metaforáját. Az egyik mennyire elősegíti az elégi-kus érzés felkeltését s a másik már maga is kész szatira, csupa merő gúny.

. . . ha Magyarország szabad és független volna . . . Lengyelország felosztásának gyászjele sohasem borult volna Európára. (L. R. 150.) Itt van még az önkormányzatnak egy kis serteszakállá [Figaró], borotvált le. (L. R. 415.) De én egy más kútfőről is tudok, még pedig olyanról, amely a deficitek patakjának tulajdonképeni forrása. (L. R. 410.)

Hasonlatai, mint az idézett példák mutatják, elevenek, találóak s újak. Csaknem valamennyiben szokatlan s meglepő fordulatot látunk. Példák :

Nem tartom tanácsosnak némely gondolatról sokat szólni, de kérem a házat, vegye figyelembe, hogy gyakran a napvilág sugaraí közül egyetlen egy sugár adja meg a dolognak világosságát, mely azon bizonyos pontra hull, mely pontot ismerni kell. (Besz. 238.) Különbén is gondolom, hogy valamint én az archaeologiai tudományt különösen kevesebbre becsülöm, mint a kémiát, úgy azt gondolom, a nemzet sorsa jobban áll, ha figyelmét előre, nem hátra fordítja. (Besz. 237.) Ezen emlékezet a nemes grófban már sokkal a Pesti Hírlap keletkezése előtt támadt: annak hát e szegény üldözött hírlap ép úgy nem oka, mint a mai nap a tegnapiak. (Fel. 223.) Nemzet nemzettel, testvér testvérrel áll szemben és ismételtetik Európának ama borzasztó korszaka, melyben önök szívük vérért ontották, mint a vizet, és hazájukat 800 millió font sterling adósággal terhelték anélkül, hogy csak annyi hasznot is hajtottak volna akár önnömaguknak, akár az emberiségnek, ami a mérlegben egy szalmaszál súlyával felér. (F. R. 109.) Veszprém táján gyűljön össze az egész magyar nép, mint összegyűlendő itéletnapján a fel-támadott emberiség, s rajta az ellenségre ! (Jóslat 1848; közli Hent. i. m. 168.)

Kossuthnak képei közt számtalan széles kivitelű, úgyszólván eposzi kép van. Gazdag képzelete ritkán elégszik meg egyetlen metaforával. Szereti a trópust tovafűzni, úgy hogy gyakran egész képsorban gyönyörködhetünk.

Egy napon a magyar nemesség, mint a mesebeli Phoenix, maga gyujtotta meg halálmáglyáját, s a következő napon feltámadt hamvaiból, nem többé mint osztály, hanem mint nagy szabad nemzet. (L. R. 82.) A parlament igen is hivatva van csúcsát képezni az alkotmányosság piramisának. De egymaga egyedül nem piramis: fedele, tetője a szabadság épületének, de maga egyedül még nem szabadságépület. (F. R. 271.) Mert arról győznek meg [a megemlékezések], hogy ha a múlt nagy idők törekvéseinek zöldsélni kezdett vetését az önbizalomvesztés egy gyöngye percének égető szele leperzselté is, de a vetés gyökerei épségben maradtak a nemzet szívében elpusztíthatlanul, kiirthatatlanul. (L. R. 399.) De a józan ész oly hangfogó, melyhez a helyzet logikájának telefonja a titkos diplomácia suttagásait is elviszi. (F. R. 324.)

A képfolytatás s a képsor mellett azzal az epikai trópusal is gyakran találkozunk, melynek első jellemző tulajdonsága a széles kivitel, a terjedelmes egybevetés: t. i. az allegoriával. Olvassuk el Angol fölolvásásaiból az emlékezet allegoriáját. Találhatunk-e hatásosabbat a legklasszikusabb költőnél is?!

A legyilkoltak csontjai elporlanak, a könnyek árja kiapad, az özvegyek és árvák gyászruhái elrongyollanak; de az emlékezet megmarad. Odaül az asztalhoz megkeseríteni az árvák morzsafalatját, ürmöt vegyíteni a szomjúhozónak poharába, ott reszket az árnyképben, melyet a házi tűzhely játszi lángja a padlóra vet, belevegyül a szendergőnek kínos álmaiba; haza jár kísértetiesen a nemzet nagy temetőjéből, mint a lelkiismeret marcangolása a bűn lakába; még a szél sivatásából is kihallik a hang: „surgat ex ossibus ultor!” (L. R. 170.)

Vagy lássuk az Ausztriáról festett allegóriát! Gyönyörködhetünk a költői elképzeltető erőben, az eleven rajzban s a találó szatírában.

Ausztria, mely csak úr, befogja a nemzeteket igás lovakként saját családi szekérébe s azt gondolja: majd húznak inuk szakadtáig mind egy irányban. Aztán az egyik jobbra, a másik balra, a harmadik meg éppen hátra húz, az egyik ágaskodik, a másik kirug, a harmadik elszakítja az istrángot s a családi szekér a kátyuba ragad, ha — fel nem fordul (L. R. 167.)

A harmadik allegóriájában mennyi szenvedély hullámszik. Amily elégiai érzelmű volt az első, szatirikus a második, ép oly ódai szárnyalású ez, a harmadik:

300 esztendő nyomás által elszenderítve azt vélték, hogy az oroszlán meghalt. Az oroszlán csak aludt, a vész felébreszté és a hosszas alvás nem csak hogy meg nem gyengíté erejét, hanem pihenten áll és készen megvívni a poklokkal is, ha kell. (Besz. 387.)

Ennyi példa bizonyára megmutatta, hogy milyen művésziek a Kossuth képei. Ha megfigyeljük őket, még több sajátosságukat is észre vehetjük. Első sorban is feltűnhetett, hogy nagyrészt teljesen új s meglepő, de amellet természetes átvitelei vannak. Pl. ez a metafora valamennyi újszerűen hangzik:

Oly időket élünk, midőn amazokat [a szerződéseket] megrágja a hatalomvágy molya. (L. R. 171.) Nem lesz mindig orosz mankó Ausztria hónaljja alatt! (L. R. 160.) A megyéknek nem szabad sarlójukat bevágni az országgyűlés aratásába. (HC. 237.) De nem engedem gondolataim barna verebeit e rengeteg mezőre kikószálni. (L. R. 409.)

Ujszerűsége mellett valamennyi képe oly eleven, hogy érzelmi dolgot láthatóvá tud tenni; a szellemi munkák csaknem szemünk láttára mennek végbe.

Én tiszteletteljesen tárom ki karjaimat s kérem [Széchenyi Istvánt]: szenvedjen meg a nemzeti nagyság építésénél homokhordó napszámosi közt. (Fel. 12. l.) A törvény kényszerítő pálcája nem üthetett körmeikre. (Fel. 203.) Ha majd . . . mihamarabb visszatérendek a szerény és szegény magánéletnek csendébe s érezni fogom . . . a törvények oltalmát — azon meggyőződést nyújtja nyugalmunk párnájául, hogy nem rontottuk el a nemzet ügyét. (Besz. 502.) Nem kell felejtetni, hogy a német szövetség abroncsa még gömbölyítve nincs, s még minden esetre terjedelmi jövendője van. (H. C. 247.)

Képeinek ez a szemléltető sajátsága, valósággal drámaivá teszi a beszédet s a hatást is nagyban erősíti.

Mi ereje volna annak a kijelentésnek pl.: hogy Perczel Miklós hadvezéri kiküldetése szerencsés választás volt? De mennyire kiérik szereplésének fontossága, mikor Kossuth emígyen ad számot Perczel hivatottságáról, sikeres működéséről: Azt kell mondani, mikép az ő . . . kiküldetése egyike volt azon szerencsés huzásoknak a sors urnájából, melyek körül a nemzet szabadságának megszerzése s biztosítása forog. (Besz. 490.)

Turinban elmondott legutolsó beszédében hatásos lett volna-e valami olyan kijelentés, hogy Magyarország szekere kátyuban vesztegel? Mily mozgalmas képét festi Kossuth ennek az állapotnak: Minő irtózatosat kellett Magyarország történelmi szeke-
rének zökkenni, hogy ilyesmi megtörténhessék. (L. R. 400.)

A szemléltetést igen sokszor felhasználja szónoki céljának elősegítésére. Így 1849. ápr. 14-iki beszédében gyűlöletes színben akarja feltüntetni a horvát lázadás szítását és pedig a következőképpen: Azon pártütőknek küldöttek fegyvert, küldöttek pénzt, küldöttek ausztriai tiszteket . . . miszerint . . . ők aztán a maguk császári seregükkel, *mint a gyenge báránnyra lecsapó sas*, egyszerre semmivé tehessék e nemzetet. (Besz. 495.)

Ugyanezen beszédében már kifejtette, hogy az országnak elvitathatatlan joga van a teljes szabadsághoz s mégis belé akarnak szólni Magyarország dolgaiba: [Némely hatalmasságok] akarnak rendelkezni a nemzetek fölött, *mint rendelkezik a majoros a nyáj felett, ide és amoda csapva, darabolva és szakítva szét országokat*, vagy kapcsolván össze elemeket, mintha a nemzetek semmik nem volnának, mint allodiumok (Besz. 499.)

A következő kép, mintegy Kossuthék eljárásának igazolását

kívánja elősegíteni : Ezen pártütő lázadást . . . felfelé terjedésében megállapítottuk, le a szélekre szorítottuk, megóván az országot az elborítástól addig, míg elég erőnk gyűlt össze, *mint a sas, redjok ütni* s a rabló csapatokat semmivé tenni. (Besz. 190.)

Kossuthban, a politikusban s stilisztában egyaránt, megnyilvánul az a törekvés, amely egyesíteni igyekszik a reformáló és konzerváló erőt. Nemcsak újít, hanem a régít is tiszteletben tartja. Egyfelől arra buzdít, hogy emeljük fel politikánkat a körülmények színvonalára, másfelől azonban igyekszik védelmére kelni minden oly tipikus magyar intézménynek, amilyen a megyei rendszer.

Stílusában is észrevehetjük ama törekvést, mely — a sok újság mellett — a régít, a meglevőt is fel akarja használni. Bármi sok az új trópusa, mégis előkerülnek a régié is. Igaz, hogy még az átvételben is eredeti tud lenni. A legmegszokottabb képen is olyan alakítást tesz, hogy itt újra bámulhatjuk nagy nyelv-művészetét. Reá is alkalmazhatjuk, amit Gyulai Vörösmartyról ír. T. i. a szokatlan úgy jelen meg [nála], mint szokott, s a szokott, mint szokatlan. (Vörösmarty életrajza V. kiad. 122.)

Nála is előfordulnak az ilyen használt képek, mint a szabadság napja, valaminek (pl. a vizálynak) elvetni a magvát, valami eszmének vagy tervnek hajótörést szenvedni, túlfeszíteni a húrt, valakit a mutatóujj körül forgatni, pálcát törni valami fölött stb. stb. De valamennyi milyen új színt kap Kossuth kezében. Egyiket kiszélesíti, másikat tovább folytatja, szóval nagy részére rányomja az eredetiség bélyegét. Ilyenek pld.:

Örvendjen Fönséged mivelünk, s ha látandja, miként e hon a szabadság napjának éltető sugárai alatt paradicsommá virúl: dobogjon fel Fönséged szíve magasan azon mennyei gondolatól, hogy Fönséged a honnak megváltója lett. (Besz. 160.) Minden alku új harc szükségének magvait vetette el. (F. R. 367.) Ellenkezőjét eszközlendi a gróf annak, mit talán eszközölni vélt, ha ugy gondolá, hogy a Pesti Hirlap vagy egy szigorúbb könyvvizsgálát szirtein fog hajótörést szenvedni, vagy a nemzeti bizodalmatlanság örvényébe merülni. (Fel. 74.) Az eszme Anglia szirtjén szenvedett hajótörést. (L. R. 343.) De van ezen institucio eszméjében valami, ami fékül szolgálhat a hatalomnak, hogy ne merje túlfeszíteni az önkényé-fajulás hurját (F. R. 120). De ezen szláv gyűrű [mely hazánkat körülveszi] reánk csak azon esetre veszélyes, ha azt az orosz forgathatja mutatóujja körül. (L. R. 362.) Ók maguk [az osztrákok] rövidlátólag eltörnék saját szabadságuk felett a veszedelemnek, a szolgáságnak pálcáját. (Besz. 256.)

Nagyrészt ezekben is ismeretes képeket használ :

Adta volna isten, hogy a szives megemlékezés kelyhének, melyet önök felém nyújtanak, fenekén üröm ne legyen. (L. R. 277.) Ez nagyon keserü ürömcsepp, az idők minden viszontagságait túlélt bizalom és ragaszkodás becses kelyhében, melyet önök felém nyújtanak (L. R. 277.) És e bosszus bizalmatlanság egy féreg volt, mely a jövőnd nyugalmának gyökerén rágott. (Fel. 215.) Lelkem mélyéből köszönöm Komárom megye tisztelt közönségének, hogy a vállaimat nyomó 80 év terhét az ősoktól öröklött nagy eszmékhez ragaszkodásuknak nyilatkozatával megkönnyítette. (F. R. 310.) Nem kicsinylem én a társadalmi ébrékenység e jelenségét, hiszen magam is megizzadtam egykoron fáradhatlanul e tevékenység homokát. (F. R. 287.) Gyászolom az egykori bajtárs, kivel együtt izzadtuk meg a kötelesség homokát. (F. R. 137.)

Érdekes még Kossuthban, hogy bizonyos esetekben s bizonyos megegyező helyeken ugyanazon képeket használja. Nagy szeretettel írja pl. ezt a frázist: *a történelem kérlelhetetlen logikája*. (Kossuth Ferenc is gyakran alkalmazza.) Továbbá ez is igen gyakori: az idők logikája; így a következő példában: Amely nemzet intézményei önkényes fejleményében az idők logikájának ellene szegül, és azon működik, hogy galvanikus operációk által életet hazudtasson a csontvázal, az ép úgy rázkódtatásokat idéz elő, mint mely halottnak szeretné tartani az éledezőt. (H. C. 185.) Gyakori a *világ színpada* metafora is; így Hirl. cikkei 55. lapján s ebben a mondatban: A természetben oly vetélytársak léptek a világ színpadára, kik óriási lépésekkel túlszárnyalni fenyegetőznek. (H. C. 64.)

Ilyen állandó képek: *az európai nemzet-család kerek asztala; a világkerék küllőibe vágni; a munkának hóna alá nyúlni (jm. unter die Arme greifen!)*. Például:

E névvel, e típussal jelölt a világ bírója, a történelem Magyarországnak az európai nemzet-család kerek asztalánál helyet. (L. R. 65.) A magyar nemzetnek arra, hogy helyét a független nemzetek kerek asztalánál ne adja fel, erősebb címlevele is van, olyan, melyet sem moly meg nem ehet, sem a hitszegés szele el nem fújhat. E címvél az, hogy az idő, a teremtésnek dajkája, a magyart állammá, nemzeté ringatta egy ezredéves történelem bölcsőjében. (L. R. 171.) [A francia nemzet] kitaró munkássága által visszacserezte magának már is a nemzetek kerek asztalánál a primatusi helyet. (L. R. 401.) [A török nép] tisztességes helyre vivhatandotta magát a szabad népek kerek asztalánál. (F. R. 210.) Soha sem ringattuk magunkat azon ábrándos képzeletben, hogy mi szerezhetjük vissza nemzetünk számára a független nemzetek kerek asztalánál azon helyet, melyhez . . . kétségbevonhatlan joga van. (F. R. 194.)

Nincs erő, mely a világkerék küllőibe váglasson. (H. C. 3.) Idegen

földön idegen voltam, kit személyesen a császári városban alig ismert valaki, de még hangzott a hur a felvillanyozott bécsi nép szívében, melyet számára szabadságot követelő szavaim rezgésbe hoztak, s én, az igénytelen idegen, oly határtalan ragaszkodással láttam magamat körülvéve, mely a válságok perceiben a gyenge kéznek is hatalmat ad, hajtva vagy visszatartva, de belemarkolhatni a történelem kerekének küllőibe. (L. R. 104.)

De mikor aztán arra kerül a sor, hogy hát miként kell a munkának hóna alá nyulni . . . itt már megszűnik a matematikai formulák általánosítása. (L. R. 210.) Szükséges . . . volna arról is gondoskodni, hogy a szabadulni akaró jobbnak a status nyuljon segítve hóna alá. (Besz. 52.)

Az alkotmányt igen nagy kedvvel hasonlítja egy hatalmas boltzatú oszlopos köépülethez:

Az alkotmány évezredes boltjai alatt millió érdekek nyugszik. (H. C. 97.) A századokon át emelkedett országépület roppant boltjainak árnyékában. (Fel. 83.) A királyi városok immár jogtényileg egyikét teszik a négy oszlopnak, melyen az alkotmány boltzata nyugszik. (H. C. 199.) És ez a szögletkő, mely a királyi városokat a magyar alkotmány jogépületébe, nemcsak írott malasztként, de valósággal is bekapcsolandja. (H. C. 217.) Szabad földbirtok alkotmányunk boltzatának mindenkor egyik sarkoszlopa volt. (H. C. 165.) Meg lesz határozva, kikből áll a városi polgárság összege, Werbőczynek ama civium unitása, melyet . . . őseink a magyar alkotmány boltzatának negyedik oszlopául fogadtak. (H. C. 214.) A polgárság teszi alkotmányunk boltzatának negyedik oszlopát. (H. C. 345.)

Kossuthnál a szónoki hatás fokozására nemcsak képeket, hanem alakzatokat is bőségesen találunk. Megvan különösen a fokozás s az ellentét.

Példa a fokozásra: Kinyilatkoztatom, hogy azon nemzet nem fog élni, mely nemzet elvül nem választja azt, hogy aki őt követ, ő azt mennyikövet. (Besz. 343.)

Az elliptikus mondat is mutatja, hogy ez a pár szó nagy izgalomban született. Azért okoz nagy hatást, mert azt hisszük az ismeretes kőről és kenyérről szóló bibliai mondást fogjuk hallani. S így az erős fokozás váratlanul, meglepetésszerűen hangzik.

Az ellentétre a következő példákat hozom fel:

A tények sokszor világot vetnek a titkok éjjelébe (F. R. 98.) Osztrák szövetség foltja fenyegette Anglia fényes paizsát. (F. R. 111.) A rabszolgáltató biztonsága sanyargatás a rabszolgának, s nyugalom a tyannusoknak, háborgatás a nemzeteknek. (L. R. 169.) Egykor párhuzamos utaink ellentétes szögbe fordultak. (F. R. 139.) Tengerhez magyar, melynek habhátán tizezer hajóhad nyomot nem hagyva hömpölyög tova, a míg e földnek vízenyős sarában nyomot hagy hátra minden gyáva nyúl. (F. R. 24.)

Felmerülhet az a kérdés, hogy Kossuthnak egész beszéde vagy minden írása telisded-tele van retorikai vagy stilisztikai

ékességekkel? Hisz ennyi dísz nehézzé tette volna a megértést, s kétségessé a szónoki hatást. Könnyű észrevenni, hogy Kossuth, beszédben s hírlapi cikkben egyaránt, a legnagyobb súlyt a bevezetésre és befejezésre veti.

Ezt — kivált beszédeiben — a retorika tanítása szerint az érzelem felgerjesztése, illetve megtartása érdekében kell tennie. Ez a két rész a legkidolgozottabb s ezt a két részt díszíti a legtöbb buzgalommal. Olykor azonban előfordul, hogy bevezetése s befejezése éppen az egyszerűséggel, az egyszerű hang határozottságával igyekszik céljának megfelelni. S az ilyen egyszerű szavakban is megvan az érzelemkeltő erő. Ilyen pl. 48. júl. 20-i beszéde. Az egész bevezetés és befejezés emígyen hangzik :

Halász Boldizsár egy kérdést intézett hozzám, arra felelnem kell. Mielőtt azonban ezt tenném, megjegyzem miként La Rochefoucault igen helyesen mondja, hogy a politikában nem az a legnagyobb hiba, ha az ember a célig nem megy, hanem ha a célon túl megy. (Besz. 223.) Méltóztassanak így vagy úgy tenni, az mindegy, de újólág emlékeztetem önöket fennebb idézett La Rochefoucault szavaira, hogy ne lőjjünk a célon túl, mert különben nem lesz semmi az egészből. (Besz. 225.)

Az u. n. *captatio benevolentiae* mindössze is Rochefoucaultnak a mondása.

Máskor egyetlen frázissal igyekszik a beszéd tárgyának fontosságát tulajdoníttatni. Az itt következő mondat 48. márc. 3-i beszédének bevezetéséből való :

Indítványomat csupán alkalmul kívánom használni, hogy a t. Rendeket felkérjem, miszerint a percek roppant felelősségének érzetében az országgyűlés politikáját azon magasságra méltassanak felelni, melyet az idő elénkbe szab. (Besz. 125.)

A részek visszacsatolásáról szóló beszéde a maga egészében a legmérsékeltebb hangúak közül való. A bevezetésnek ezen frázisa azonban, „a megszaggatott törvény felmutatott rongyai“ oly hatásos s már magában is oly kifejező, hogy a várakozást a lehető legjobban fel tudja kelteni. A befejezés azonban Kossuth szokása szerint már művésziesebb s két hatásos allegóriát tartalmaz :

A Részek t. RR., Erdélynek karjai, — ugymond — kinyújtják az anyahon kebele felé; vonjuk e karokat magunkhoz s az elszakadott testvér nem sokára édes hazánk testvéri keblére hajlik. Így igenis, így sikerülend legbiztosabban összevezérelnünk a nemzetfolyam megszakadott ágazatát, hogy minden cseppjeiben egyesülve, erőben, dicsőségben, meggyarapodva folytathassa útját a magyar szabadság biztos partjai közt az idők végeiglen. (Besz. 100.)

A CSÁNGÓK EREDETE NYELVJÁRÁSAIK ALAPJÁN.

— Második, befejező közlemény. —

1. A hétfalusi csángók.

(Folytatás.)

A látott tájszók s azok a szótani és mondattani sajátságok, valamint a székelyekétől különböző nevek¹ szerintem arra utalnak, hogy a hétfalusi csángók nemcsak székely, hanem részben az erdélyi és magyarországi magyarságból kivált ú. n. vármegyei magyarok is. S mint ki fogom mutatni, főként ezek. A nagy időközön kívül, amióta egy részük a mai székelységből is települhetett és települt ki, főként ez az ú. n. vármegyei magyar eredetük az oka annak, hogy e csángók sem igen szeretik a „székél magyar“ testvért, sőt lenézik, mint ez is őket.

De vajjon épen honnan valók e csángók? Horger a háromszékmegyei keleti székelységből telepített ki őket, mint láttuk; épúgy, mint Csík középső részét s Halmágy és Zsombor lakóinak egy részét is. Hogy e megoszlás és kiválás rögtön történt-e a háromszéki székelység keleti részének letelepülése alkalmával; vagy csak később onnan hosszabb-rövidebb idő múlva és mintegy hatósági intézkedésre vagy pedig rendszertelenül, az egyes csapatok kénye-kedve szerint: erre a két kérdésre adandó feleletől tartózkodott Horger. (Erd. Muz. 1905. 79. 1.) Én azonban megpróbálom ezt is s kénytelen vagyok ellenmondani a háromszékmegyei keleti síkságról való származtatásnak is.

Először is az onnan, illetőleg az Orbaiból² való származtatást nem tarthatnám valószínűtlennek csak a nyelvjárás kettőshangzói és rövid *i*, *u*, *ü* magánhangzói alapján (ott is, itt is: *sziép*, *ziüöd*, *füöd* e h. szép, zöld, föld és *buzá*, *kút*, *út* e h. búza, kút, út). Sőt amiről Horger nem szólt, a faji sajátságok, az etnológia is megengedné ezt, mivel ezek a csángók is állítólag kissé kötekedő természetűek, mint a háromszéki hegyalatti orbai székelyek is. De nem engedi meg Horger föltevését, hogy erről a területről váltak volna ki a hétfalusi, halmágyi és zsombori csángók, sőt Csík középső része is: 1. a g a z d a s á g - t ö r t é n e l m i a l a p, amely szerint Orbai sem valami termékeny

¹ Már t. i. amennyire ma még a székelység tájszavait, nyelvjárási sajátságait és a neveket ismerjük.

² Mert ezzel a területtel esik össze Horgernek háromszékmegyei keleti síksága, amelyen *ié*, *uó*, *üó* hangzóval beszélnek, mint a NyK. 1906—1907. évfolyamaiban és az Akad. Értesítő 1907. évi jan. füzetében kimutattam.

terület (lakói a legújabb időig inkább a faizásból éltek) s nem igen hihetni, hogy először oda települtek volna annyian s aztán onnan váltak volna ki a lakók annyifelé. De ellene mond ennek 2. a történelem is, amely szerint Karácsonyi János Háromszéknek e részéről a vatikáni, pápai tizedek beszédéről szóló jelentések alapján kimutatta, hogy e szék területén, tehát azon a területen, amelyre Horger háromszékmegei keleti síksága első sorban értendő, 1332—37-ben még egy plébánia (lelkészség) sincs s így e terület (ma 18 falu határa) akkor még legalább is félig üresen állott. (A székelyek eredete és Erdélybe való települése 1905. akad. értek. 70. l. és mint magam is utánanéztem: Monumenta Vaticana Hung. Series I. Tomus I. 116. 126. 133. II.) A Feketeügy völgyében lakó székelyekről pedig, akikkel a balparton lennebb is azonosította Horger a hétfalusi csángókat (bár helytelenül, vö. Akad. értes. 1907. jan. cikkemet), az egész Árpádkorban semmi emlékezet nincs (vö. Karácsonyit uo. 71. l.). Különben Pauler Gyula is A magyar nemzet története 1301-ig c. művében 2:382. l. a Barcaságtól északra csak Sepsit¹ és Kézdit említi V. István idejében, mint a székelyek lejtőit, s Orbait nem. Ez a rész t. i. mint a Feketeügyön túl levő s a besenyők és kúnok beütéseinek kitett és silányabb terület, akkor még nem igen lehetett megszállva. Így a hétfalusi csángók sem onnan települhettek ki, mivel őket már a tatárjárás előtt, a német lovagrend kiköltözése, 1225. után, sőt tán már részben előbb, 1211. után (vö. Vilmos erdélyi püspök már említett 1213-iki oklevelét, Zimmerman—Werner Urkundenbuch 1:16), és főként már IV. Béla alatt, a tatárjárás után letelepíthették a törcsvári vár védelmére.

Ennélfogva az orbai székelységnek is egy korábbi megszállására kell szerintem gondolnunk s ott keresni tán e két egyező nyelvjárású terület, sőt Halmágy, Zsombor és Csík középső részének is egykori együttes vidékét. S ebben segítségünkre jön a történelmi analógia és a magyar település és települések nyugat-keleti iránya is. (Vö. ez utóbbira Réthy László: A székelyek és a magyar honfoglalás c. cikkét is, Ethnographia I. évf. 24. l.) Ha t. i. a sepsi székelyek a mai Szász-Sebes² vidékéről települhettek bennebb, keletre, helyet adva a nyomukba

¹ Hibásan Szepsi alakban Sepsit helyett.

² Egykor csak Sebus, Sebes, Sëbzs stb. vö. Zimmermann—Werner, Urkundenbuch 1:600 lap.

települő szászoknak, kiknek a nevéről nevezhették el aztán Sebest Szászsebesnek,¹ s ha a kézdi székelyek ilyenformán szintén a mai Szász-Kézd vidékéről települhettek be szintén korábban, a Kézd nevű patak környékéről:² akkor szerintem az orbai székelyek korábbi megtelepülését is a *brassai*: *Brassó*, *orbai*: *Orbó* analógiájával a mai szebenmegyei Szász-Orbó vidékére kell tennünk, amely egykor csak Orbó volt. Erre nézve összevethetni a nagyváradi káptalannak 1330-iki egyezséglevelét is, amelyben *Sebes* (ma Szász-Sebes, Müllenbach) mellett többek közt *Orbow* (ma Szász-Orbó, Urwegen) is említetik,³ és a *Monumenta Vaticana* 2. köt. 1. sorozatának indexét is, melyben *Orbou pagus in comitatu Sebeniensi* idéztetik. Innen mehettek ki az orbai székelyek is keletre, és ezt szerintem nyelvjárásilag az is bizonyítja, hogy pl. a mai Orbaiban van Petőfalva nevű község is, amely nevének alakjával (*Pétör) ő-ző területre vagy annak közelébe (az udvarhelymegyei két Homoród vidéke s annak közelében az egykori Királyföld, ahol magyarok és székelyek is laktak Marcali A magyar történet kútfői szerint) utal s íme a Zimmermann—Werner-féle Urkundenbuch 1:592. l. említ *Pethew*, *Pethew*, *Peteu* (olv. Pető) nevű nemest Gáldról, az egykori Királyföldről 1332-ből, valamint Thomas szebeni comest is (1:388), akivel meg a szintén Orbai területén levő Tamásfalva vethető össze.⁴ Innen, ebből az irányból mehettek keletre az egykori Királyföldről, a mai Szeben és Nagy-Küküllő megye területéről, az erdélyi magyarságnak és a székelységnek mintegy a mesgyéjéről, az Olt folyó és a két Homoród vidékén, a törcsvári vár védelmére a mai Hétfalu területére a hétfalusi csángók. És bizonyára onnan, arról a vidékről húzódtak keletre az udvarhelymegyei zombori csángók és a Csík középső részén lakó székelyek is, Csíkszereda körül, valamint az orbai székelység is a mai Háromszék megye legkeletibb részére, az egykori Kovászna vidékére. Erre nézve érdekes és bizonyító erejű lehet különben szerintem az is, hogy ugyancsak a pápai jelentések szerint

¹ Vö. erre különben Karácsonyi id. értekezését is 70. l. és Pesty Frigyes: Magyarország helynevei 1:300 l.

² Vö. ezekre is Zimmermann—Werner, Urkundenbuch 1:559 s 2. köt. is és Karácsonyi J. id. értek. 69. l.

³ L. Hunfalvy: Oláhok története 1:399. l.

⁴ Mert talán nem kell mindenütt szentek neveire gondolnunk e községeknél is. Akkor is a Pető, sőt a kiejtésben: Pietűőfalva nyelvjárási alak igazolja az egykori területre vonatkozó fennebbi föltevésemet. De csak Petőfalva s nem Szentpéter. Aztán vö. a Tikosi (= Tyukosi) hétfalusi csángó nevet és Szásztukost Halmágy közelében.

1332—37-ben a Csíkszereda körüli községek sincsenek még említve, pedig az alsócsíkiak és felsőcsíkiak fel vannak sorolva; és a Hétfalu sem szerepel e jelentésekben ekkor még, holott pl. Háromszék alsó és felső része, a sepsi és kézdi községek nagy része már fel van említve. (Vö. Monumenta Vaticana Hung. Series I. Tomus 1:116. 126. 133. id. 1.)

Azok az első hétfalusi települők aztán természetesen később szaporodtak és újakkal is bővültek más vidékekről. Így pl. a hozzájuk közel eső sepsi székelységből, s bizonyára az orbaiból és a csikiből is. De az első település irányának csak az felelhet meg a fennebbiek szerint, hogy nem települtek először Orbaiba s onnan vissza délnyugatra és nyugatra, tehát Halmágyba is; hanem a halmágyiak is a Királyföldön voltak eredetileg is és a Királyföld vidékéről húzódtak keletfelé a hétfalusi csángók, mint a magyarság és a székelység településének addigi iránya is mutatja.

Ilyenformán mint az egykori halmágyi vár¹ gyeptüinek őrizői a halmágyiak, akként kerülnek azok közeléből, a Királyföldről, ebből is a későbbi Felsőfehérvármegye területéről a töröcsvári vár védelmére a hétfalusi csángók, mint *iobagiones castris Therch*, és nyelvjárásuk is alapjában megegyezik a halmágyiak nyelvjárásával, amit csodálom hogy Horger nem vett észre már először (vö. Ny. K. 31:422—23.), bár emitt is kutatót, a halmágyi nyelvjárásról is vaskos értekezést írt. Így az *é*, *ó*, *ő* kettőshangzókon kívül bizonyos tájszavak is egyeznek a két nyelvjárásban, mint pl. *tikmony* = tojás, *s'árszik* = fáj stb. (vö. MTsz. adatait.) Aztán „szokásban és viseletben is nagy a hasonlóság a hétfalusiak és halmágyiak közt, ami közös származásra mutat“, írja Csomor István halmágyi evangélikus lelkész is saját tapasztalata alapján.

Az így megtelepült egykori királyföldi magyarokhoz s részben székelyekhez, mint hétfalusi csángókhoz a Székelyföldről is települtek aztán. Csak megemlítem a történetből, hogy Bácsfalu és Szentmihályfalva (ma Csernátfalu), Türkös és Hosszufalu (Apácával együtt), mint felsőfehérvármegyei községek, fele részben bölöni Forró Péter fia, Simonnak és fiának, más részben szentgyörgyi (sepsiszéki) Forró Mihály fiának és testvéreinek, szóval ez egykori tekintélyes háromszéki családoknak adattak

¹ Almage, Almagia, castrum 1211. és 1222-ből már, vö. Zimmermann—Werner, Urkundenbuch 1: 546. l.

már a 14. században (vö. Székely oklevt. 1: 185. Mátyás királytól is megerősítve) s így természetesen így is kerültek oda sepsi székelyek is, mint jobbágyok. Zajzon hétfalusi községnek neve pedig elő is jön a sepsi székelységben (uzoni Zayzonok) és e község is volt a háportoni Forrók birtokában 1531-ben. (Szék. oklevt. 2: 23.) Későbbi időben épügy történhetett Sepsiből is település, mint napjainkban is történik általában Háromszékről és Csikból és viszont.

S hogy a települőket egykor részben a székelységhez számították, mutatja az is, hogy a brassómegyei csángók is a székely ispán fennhatósága alatt voltak. Természetesen nem igazi székelységgként és nem igazi székely területen; ezt mutatja az is, hogy eladományozható vármegyei terület volt a Hétfalu, a királyi várjavakhoz tartozott, lakói valamivel előkelőbb, fegyveres várjobbágyok voltak, kiket II. Ulászló 1498-ban Brassó fennhatósága alá bocsátott; s ezzel és II. Rákóczi Györgynek eladományozásával csaknem egészen jobbágyi sorba kerültek az említett várossal szemben.

Hogy a hétfalusi, s illetőleg a brassómegyei kilencfalusi csángóság (Apácát és Krizbát is beleértve, Barcaufalut nem számítva) pl. 1514-ben is csak 249 polgárból áll, mint a törcsvári várhoz tartozó lakókból, mutatja a Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt, Brassó városától kiadott munka is, 2: 3—9. 1. Ugyanott olvasható az is, hogy mikor kevéssel azelőtt Törcsvár Brassó kezére került, csak 156 volt az összes polgárok száma. Ez is mutatja egykori számuk csekély voltát, hogy milyen lehetett akkor egy település, s hogy nagyjában ugyanazokból a családokból állt Hétfalu, mint ma (vö. azokban a kimutatásokban felsorolt neveket.). Azok is nemcsak mai székely, de magyarországi magyar nevek is, pl. Konkol-Kwnkwl István Tatrongon, Barla Lucas Pürkerecen, Zalkai-Szalkai Máté Csernátfaluban stb. És a székelyek közt nemcsak háromszékiek és csíkiak, de udvarhelyszékiek is vannak, pl. Ruday, Demien-Dimény stb.

Végül még csak azt, hogy az egykori orbóiak, s így a hétfalusi csángók mint a halmágyiak és a Csik középső részén lakók s az orbai székelyek is a dunántúli nyugati magyarsággal függhettek össze valaha valahogyan, amit az egyező *ié*, *úó*, *üö* kettőshangzókon és a *hoaz*, *Koacz* (= Kovács, az 1514-iki összeírásban) ejtéseken, egyező tájszavakon, mint pl. a *tikmony* (= tojás) stb. meg a *Konkol* stb. neveken kívül —

amiket alkalmilag bővebben is bizonyítani fogok — a regös ének is valószínűvé tenne; ha ugyan annak egyik változata csakugyan megvolt Hétfaluban is (vö. Király Pál: Regesek mon-dókája, Ethn. 2:237; Sebestyén Gy. Regös énekek 328 l. és Vikár Béla: A regös ének, Nyr. 1907. és különnyom. NyF. 39:22. 25. l.). Hogy ez az összefüggés és idetelepülés hogyan, minő úton és esetleg minő korábbi útirányban történhetett, arról alkalmilag majd többet is írhatok éppen a nyelvjárások összevetése alapján. Addig itt csak annyit jelzek,¹ hogy főként a göcseji és az ettől föl-felé eső felső-dunántúli nyelvjárással egyezik e terület és aztán a Mátra alján és az északkeleti nyelvjárás területén délkeletre Erdélybe vonuló útirányt mutatja, a Szamos mentén, le egészen a Maros, N.-Küküllő és Olt mellett az Árpádkori délkeleti gyepükig² s a mai Hétfaluig,

E gyepük védői közé tartoztak a hétfalusi csángók is részben több vidékről összeverődve, amit nyelvjárásuk némi *kevertsége* is bizonyít. Hogy e kevertség ú. n. *szórványos település* eredménye lesz, mutatják az efféle egymás mellett hallható alakok: mint *fazik* és *ösveny*, egyik *i*-vel, másik *e*-vel, ami nem igen lehet csak véletlen továbbfejlődés eredménye a nyelvjárásban, hanem a különböző településekben leli magyarázatát. Vö. az idé-zett *metéltes* és *laska* párhuzamos kifejezéseket is.

Végül arra az állítólagos *kún* és *bessenyő* eredetre nézve is annyit, hogy nem volna lehetetlen, hogy mint egykori betörő fajokból azokból is vegyülhettek hozzájuk, mert néprajzilag is nemcsak két, hanem 3—4 fajt is láthatni a hétfalusi csángók közt. Azonban erre vonatkozólag a kún nevek nem nyújtanak semmi útbaigazítást és rokonságot (vö. Gyárfás István: A jász-kúnok nyelve és nemzetisége, Akad. Értek.) s ha lett volna is ilyen faj, az is fölszivódott, épúgy, mint pl. az a néhány szász, aki közéjük került.

2. A brassómezei többi csángók.

A barcasági többi, három, megyebeli magyar község, *Apáca*, *Krizba* és *Barcaujfalu* lakóit, mint láttuk, Horger kizárja a csángó telepek közül, mivel — mint mondja — Brassóban újabban ugyan

¹ Vö. az 1. cikkben látott egyezéseket is.

² Vö. ide Szabó K., Székely oklevt. 1:3. és Marczali, A magy. nemz. mill. tört. 2:415 l.

kezdik szintén csángóknak mondogatni, de bizonyára csak azért, mert több, mint negyedfél évszáz óta Brassó városának közös fennhatósága alatt élvén, jó és balsorsban osztályosai voltak a hétfalusi csángóknak. Régibb korok írói és iratai, tudtával, sohasem mondják őket csángóknak. S minthogy nyelvjárásuk sem egyezik a hétfalusi csángókéval: szerinte kétségtelen, hogy e községekben nincs semmi keresni valónk, amikor csángó telepek után kutatunk. (Erd. Muz. 1905. 70. 1.)

Igen ám, de úgy látszik, Horger minden ú. n. csángótelepet a hétfalusi csángók nyelvjárása s illetőleg az *ié, uó, üő* kettőshangzós kiejtés alá akar hozni és amelyik nyelvjárása nem talál ide, azt kizárja a körből. Pedig ezeket is ma csángóknak nevezik nemcsak Brassóban, de a környező székelységben is s pl. nemcsak Orbán Balázs említi e néven ezeket is (Székelyf. leírása VI.), hanem Nagy Géza is (id. m. 191. l.), aki pedig több évig élt a 80-as években Sepsiszentgyörgyön, mint muzeumőr, és úgy látszik szintén e néven hallotta. Én is úgy ismerem ezeket is. Különböztetésük is szintén idegen, mint a hétfalusiaké; csakhogy inkább szászos, kivált a fiatal nőké és idősebb férfiaké. Az építkezés is szászos. Legnagyobb részt szőke vagy barna férfiak és nők, kivált Apácán; — és ezek már jobbra Székelyföldről kitelepített vagy önkéntesen is átment lakók.

Már Kállay szerint a véghelyek, kivált Töröcsvár őrzetere telepítették oda, mint a hétfalusiak, s a székelyek ispánja igazgatta sokáig, mint *Comes Siculorum Brassoviensium*; így a 14. században pl. András, Miklós, majd Lewkus ispánok (vö. A nemes székely nemzet eredete 10. és 160—162. l.). A töröcsvári várat eredetileg a német lovagrend építtette 1211—1225 közt a többi barcasági várral együtt, Nagy Lajos aztán újra építtette 1377 körül (vö. Hunfalvy, Oláhok tört. 2:9. l.), s eszerint már a 13.—14. századba eshetik e lakók első kitelepülése. (Vö. Horgernek A barcasági magyar községek története c. füzetkéjével, Brassó, 1903. 10. l., hol a mikorra nézve nem adhat választ.) A három község közül Apáca és Krizba a régibb s csak ezek tartoztak a töröcsvári várhoz, mint Hétfalu, s tán a Barcaufalu helyén eredetileg létezett Komlós község, amelynek helye ma is megvan Barcaufalu határában. Amazok lakói mint várnépek kerülhettek később II. Ulászló idejében 1498-ban a töröcsvári várral és Hétfaluvval együtt Brassó város fönhatósága alá. De eredetileg vára is volt mindkettőnek, Apácának is, Krizbának is;

ez utóbbi nevét és eredetét egyenesen a Kreutz-ritterektől (német lovagrend) is származtatják (13. század). S hogy Apáca is a töröcsvári uradalomhoz tartozott Hétfaluval együtt, mutatja Mátyás királynak egy 1460-iki adománylevele is, melyben a Fehérvármegyében, Barcza kerületben fekvő hét falu közül négyet: Bácsfalut, Csernátfalut, Türköst és Hosszufalut, valamint Apácát a bölöni és szentgyörgyi Forró családoknak adományozta új adománylevéllel, mint régi birtokosoknak, a királyi jogokkal együtt. (Szék. Oklvt. 1: 185—186 és vö. Nagy Géza id. m. 194. l. jegyz. is; vö. Szék. oklvt. 2: 23 l. és 1531-ből.) Ezt azért említem föl, mert némileg tán ez is világot vet arra, hogy miért erdővidéki és részben épen bölönvidéki e községek nyelvjárása (míg a hétfalusiaké részben alsósepsi!). — De Barcaufalu is régi, már 1340-ben filiája volt és szentágotai (Nagyküllőmegye) Sándor Péter ajándékozta már Mátyás király korában Brassó városának. Azóta e város volt a földesura, mint 1498 óta Hétfalunak, Apácának és Krizbának is. Innen és a még korábbi töröcsvári katonáskodás, folytonos érintkezés és az evangélikus egyházi együvértartozás következtében tapasztalható hétfalusi hatás is e községek nyelvében egyes, esetleg is történt településen kívül.

E községek nyelve, mint már Horger helyesen jegyezte meg (A barcasági magyar községek története c. kis füzetében is 6. l.), magánhangzó-rendszerében teljesen különbözik a hétfalusiakétól és tökéletesen egyezik az erdővidéki székely nyelvjárásával s így a lakosság erdővidéki székely származású. Igen, még pedig saját megfigyelésem szerint kétféle erdővidéki tájszólás keveréke nyelvjárásuk: 1. a homoródvidéki *ö-ző* nyelvjárás, kissé odább Barót felé, ahová ma is járnak vásárra, és 2. az *é, ó, ő* ket-tőshangzós Bölön-, Nagyajta-vidéki vagyis miklósvárszéki tájszólás, mindjárt Apáca közvetlen közeléből. Az *ö-zés* már Barcaufalunál kezdődik s nem hiába számítja Horger e területet az *ö-ző* székelységhez (M. Nyelv. 1: 448), csak hogy ez itt még keverék nyelvjárás az *é, ó, ő*, diftongusos kiejtéssel. Ehhez járul 3. aztán egy pár hétfalusi csángó elem is a ragozásban és képzésben, tájszavakban, mondat szerkezetben stb. mint pl. *megegyük*, *kerejse föl*, *hojz*, régebben *ajszu*, *tisztító*, *valóságval*; *ipam* és *napam* és még B.-Ujfaluban az *öregeknél egy fajka* (falka) = sok, pl. egy fajka széna vaj szalma; *bennik-bennik* = egynémelyik; *ritta* = rajta, ahogy tanultunk e. h. tanultuk (alanyi ragozás tárgyias helyett); *máskopó* v. *mápo*

(= másik apó) = nagyapó, *karospad* = karosszék, *paraszt* = bolond, *mögparasztult* = megbolondult, stb.

De hogy a hagyomány szerint is székely eredetűek s Erdővidékről jöttek, mutatják a család-, kereszt- és helynevek is. Nevezetesen pl.

Barcaufaluban : Benedek, Székely, Pál, Antal, Simon, Király, Nagy, Lukács, Sipos, Jámbor, Balog, Sánta, Orsi, Tamás, Dani, László, Lőrincz, Miska, Rozsnyai és Szécskő nevek ; Están, Mihály, Márís, Kati keresztnevek ; Pázsint, Fialatos, Nyires, Hószögy (Hosszuvögy), Tatárpaták stb. helynevek. (Amazokra vö. Kriza Vadrózsáit 384—881.). — *Krizbán* : Sándorok (Küküllő vidékéről), Dezsők, Ilyések, Benedek, Sala (Erdővidékről), Veresek, Domokosok, Lászlók, Deákok, Szöcsök, Péterek, Mó(ł)nárok, Istókok, Csiki, Martonok (vö. Martonfalva, Medgyestől délre, Nagykük. m. Torja), Fazakasok, Máték, Dombiak, Seresek, Imrék, Ábrahámok, Demetek ; Borcsák, Pajorok (Hétf. csángók), Könce (vö. Könceiek, Háromszék, Torja) Varga, Szász, Simon, Ferenc, Lőrinc, Mózes, Székely, Nagy, Jakab, Kovács, Kalamár, Giró, Rab (csángók), Kóbori (Kóbor nagyközség Nagy-Küküllőben, Olt vidékén) nevek ; *Józsi, Márís, Juci, Rebus, Ágni, Máriska* személynevek ; Szödörjes, Bagjos, Hazugbérc, Szász György pataka, Vízköze, Ujmalom mezeje, Kerek högy ájja, Nyírbe, Horgasok, Küsföd, Cserére menők, Orbán árka, Kristóf árka, Brassai utnál ; Várpataka, Nagy vögy, Csígán, Könce töve, Bójjás (= Bozzás), Tólvajkút stb. határ-, illetve erdőnevek. — *Apácán* : Bölöniek (csaknem fele a községnek és ezek többfélék), Cserék, Gáspárok, Vargák, Oláhok, Bölöni Kelemenek, Simonok, Orbánok, Pálok, Kispálok, Szabók, Martonok, Szentpáliak (Homoród-Szentpál Udvh. m.), Baconiak (Baróton felül hszki község), Bereckiek, Jakabok, Péterek, Bírók, Lengyelek, Soósok, Lázárok, Lászlók, Szilágyiak, Barthák, Imrék, Veresek, Mátisok, Szebeniek, Deákok, Barti, Darkó, Lukács, Székel és Giró (hétf. csángó) nevűek. Jaózsi, István, Estók, Pisti, Palkó, Miháj, Mártikó (Márta), Katika, Anika és Margit keresztnevek. — Vár, Bölönszeg, Födés palló, Simon szege, Kendörasztató, Pap mezeje, Küsszög, Bozsony pataka (nem Pozsony pataka-e eredet.?) Uzon tava, Határ patak farcsoka, Oláhok főggye, Csere, Küslöget (= liget), Hosszu kertye, Kerteklábja, Tanórkapu stb. székely helynevek, határ- és erdőrezek.

II. Háromszéki csángók.

A már említett Keresztvár-Bodola, valamint Hidvég-Árapatak-Erőd háromszéki községek lakói is tiltakoznak a csángó név ellen s azt csak a hétfalusiakra akarják értetni ; de ők is csángók. Viseletük is olyanforma, mint a hétfalusiaké : oláhos s Hidvég vidékén részben szászos is ; az idősebbek még kilógó inget viselnek, tüszővel, azaz derékszíjjal átkötve s condraposztó nadrágot, „harisnyát“ és zeke-kabátot, stb. Orbán Balázs is

csángó-magyaroknak említi és írja le őket (Székelyföld leírása VI. k.) s Nagy Géza is megemlíti e nevet Adatok a székelyek eredetéhez és egykori lakóhelyéhez c. munkájában (Sepsiszentgyörgy 1883. 191. l.). E két csoport község lakói is jobbra kitelepült székelyek, kik az egykori Felsőfehér „vármegyéhez” tartoztak, mint a hétfalusiak és a brassómegyei többi magyar községek is régebben. (Vö. Laukó Albert, erzsébetvárosi m. kir. áll. főgimn. 1903—4. évi értesítője 8. l.)

1. *Keresztvir (Nyén) és Bodola* csángó községek a mai Háromszék-megye délkeleti részében, úgy látszik, a ma már eloláhosodott *Márkossal* együtt a várjavak eladományozásakor, a német lovagrend kiűzése (1225) után a háromszékmegyei angyalosí Forró és Gidófalvi családok, meg főként az uzoni Béli család birtokába kerültek (Nagy Géza id. m. 193. l.) s lakóik ezek jobbágyai voltak, akik többnyire Háromszékről kerültek ki, mint a vezetéknevek is, meg a nyelvjárás is mutatják.

Vö. ugyanis Nyénben: a Györbíró, Sós, Bálint, Gábor, Jakab, Márton, Benedek, Török, Bene, Simon, Keresztes, Gál, Kocsis, Bong, Geci, Lukács, Szakács, Veres, Vánca stb. Háromszéken ma is megtalálható családneveket; a Bori, Ráki, Débora, Márisné, Rákisné stb. ma is hallható keresztneveket; a Lókert, Hosszu réj (rév), Fenyős, Török Ferenc éle, Verőfény stb. helyneveket. Bodolán a Gödriek, Dudások, Benék, Farkasok, Szócsók, Jakabok és Bálintok neveit, a Rózsi, Mária, Débora keresztneveket, az Orotván (= irtás), Csere ódal, Bodó nevű határrész, Kertek lábja stb. helyneveket.

És vö. különösen, hogy a nyelvjárás általában az alsósepsi, uzonvidéki tájszólással egyezik: *buza, kut, ut*, rövid *u*-val; *szép, zód, főd, jó*: kettőshangzó nélkül (és nem úgy mint Horger állította *íé, úó, üő*-vel) s az alsó nyelvállású hangzók is egyezők azzal: csak kevésbé zártabbak. Tájszavaik is legnagyobb részben ugyanazok: a *jak*: áll helyett, *arr*: orr, *hövek*: hüvelyk stb. (testrészek nevei); *apósom, anyósom*, ipam, napam *h*. és nem *így*, mint Hétfaluban; *kend* és *kied* e *h*. kegyelmed, mint Háromszéken; *menyek, méssz, menyen* és nem *menek, menen*, mint Hétfaluban; *mü* és *mük*: mi stb. Azután pl. a ruházkodás, házi berendezés, ház és részei, a szekér részei, sütés, mosás, kender-törés kifejezései, szólásmódok, köszönések, átkozódások, valamint a hang-, szó- és mondattani jellemző sajátosságok általában megegyeznek a háromszéki alsósepsi tájszólással. Példák: *zeke*: daróc felső kabát, *ujjos*: kabát, *harisnya*: daróc nadrág, *rokoja*:

szöttes felső szoknya, *pendej*: alsó szoknya; *ing*; *füttő*: tüzelő, *táltartó* v. *pohárszék*; *kicsi ház*, *nagy ház*, *eresz*: kis szoba, nagy szoba, *pitvar*; a *szekérnél*: *lőcs*, *rókinca*, *léha*, *ágos*, *fentő*, *kerékfőj*, *járompáca*, *járomszeg*, *pating*, *tajiga*; a *kendertörésnél* *vagdaló*, *tiló*, *meggerébél*; szólásforma: *a nyavaja törje ki!*

Természetesen a szomszéd hétfalusi nyelvjárás hatása is érzik pár kifejezésen, nevezetesen itt erre viszem vissza a *meg-egyűk*, *megigyuk*-féle igealakoknak *megesszük*, *megísszuk* értelemben való használatát; aztán a *kenyérvel*, *husval*, *vajjal*-féle hasonlatlan ragozások megmaradását; a *mű* névmásnak *münk* alakban is előforduló használatát, meg a *mányi*: nagyanyó, (de nagyapó: *apó* és nem *mápó*), *híták*, *gyűjtik*, *vagynak* stb. alakokat is a háromszéki alsósepsi *hitták*, *gyűttik*, *vadnak* helyett és az efféléket: *pad*: kis szék, *pajta*: istálló, *bakonta*: a szán hátsó része.

Ez egyezéseket a Hétfaluval szomszédos fekvésen kívül az is magyarázza tán, hogy Keresztvár és Bodola mint ref. egyházközségek közben Pürkerec hétfalusi csángó községnek leányegyházai voltak s lakóik állítólag sokáig oda is temetkeztek Pürkerec temetőjébe. De különben megelőzőleg Bodola már 1332-ben a sepsi esperesség alá tartozott s minden az említett két község lakóinak jobbára háromszéki eredete mellett szól. A Béliedek és a később velük osztozó Mikesek is odavaló birtokosok voltak s nagyjából ezek jobbágyaiként behozott és betelepült emberekből teltek ki e községek lakói, mint ahogy települnek napjainkban is oda Háromszékről kocsisok, béresek, iparosok stb. A székely s épen háromszéki eredetet mutatja a kicsinyítő képző sűrű használata is: *kertecske*, *malacka*, *csürkecske* (kis csirke), *essőcske* = egy kis eső stb. Megvan ugyan itt ama szokás is, amit a hétfalusi csángóknál s néhol a dunántúli magyarságnál is észlelhetni, hogy megkülönböztetésül három nevet is használnak pl. Bálint Pongor Ráki; azonban általában székelyek, habár azoktól is megkülönböztetik magukat. Ez a megkülönböztetés csak azt mutatja, hogy szintén régen szakadtak el; bizonyára egy részük már a 13. században, a német lovagrend kiűzése (1225) után, sőt már előbb is; és ez viszont támaszpontot nyújt arra is, hogy a háromszéki székelységnek velük egyező nyelvjárású ágát, a sepsi székelységet mikor telepíthették a mai Háromszékre királyaink. Bizonyára már előbb.

2. *Hídvég*, *Árapatak* és *Erősd* csángó lakói, kik most

szintén Háromszékmegyéhez tartoznak s amazoktól nyugatra lagnak, szintén székelyek, még pedig legnagyobb részben szintén Háromszékről és pedig inkább Sepsiszékből valók, mint a történelem és nyelvjárásuk alapján is következtethetjük. Ezt a földet ugyanis föl egészen Nyárospatak hidvégi telepig és Lüget helységig, az ú. n. Szék földét, a német lovagrend kiűzése (1225) után a magyar földhöz, vagyis vármegyei területhez csatolták (Szilágyi S. Erd. tört. 1 : 42 l.) s előbb egy Folkun nevű szász sajátította el magának s birtokában maradt a tatárjárásig, mikor elpusztult és IV. Béla 1252-ben Vince comesnek, a sepsiszéki hatalmas Akadás comes (gróf) fiának adományozta, aki egyúttal a háromszéki felsősepsi Zsombor (Sombor) és Gerebenc (Gerebench) — a későbbi Bükszád és Mikóújfalu helyén feküdt egykori háromszéki faluk — meg Sólyomkő (Tusnád fürdő mellett) ura volt s a hidvégi gróf Mikó és Nemes családok közös törzsatyja lett. (Vö. Szék. Oklvt. I. 9. és Nagy Géza id. m. 176, 191; Hunfalvy: Oláhok története 1 : 366; Laukó id. értesítő 8. l.). Ez a Vince comes valószínűleg ispán, nemzetséfgfőnök (későbbi „királybíró“) volt a sepsi székelyek közt, mint atyja is, Akadas Siculus de Sebus (Nagy G. id. m. 165 l. jegyz.) s már ennél fogva is főként Háromszékről telepíthetett oda jobbágyokat, valamint későbbi utódai a Mikók, Nemesek, s ezeknek nótázása után a Kálnokiak és leányágon a Béliiek is. A Nemeseken kívül a Mikóknak és Béliieknek van ma is e vidéken nagy birtoka, ugyanazoknak, kik Sepsiszékben is nagybirtokosok.

Hogy a lakók főként háromszéki eredetűek, mutatják a mai nevek is :

Székelyek, Béresek, Bernádok, Péterek, Barabások, Berecek; Hidvégen : Dávidok, Demeterok, Jakabok, Kovácsok, Gergék (Gergelyek), Nagyok, Szabók, Szaniszlók, Dombi, Farkas stb. Akad köztük egy két erdővidéki is : Bölöniek, Csazoniak, Benkők (Köpeczről), Henterek; s Csikból és másunnan jöttek is : Csíki, Daróci, Marosi (Hévizről); valamint barcasági csángó is, pl. Salák s egynehány beolvadt oláh és szász, pl. Komsák, Raducok, Gászpör, stb. Árapatakon : Bakók, Kerekesek, Székelek, Dénezsek, Tökök, Bedők, Péterek, Bálintok, Kerestélyek, Keresztesek, Joósok, Kovácsok, Barabások — Háromszékről, Derzsiek Udvarhelyszékről, Erzsék Nyénből stb. Erősdön : Bongok, Joók, Bernádok, Béresek, Rétyiek, Szabók, Dénesek, Balogok, Imrék, Székelyek, Bálintok — Háromszékről; *Erzsék* és *Serények* Bodoláról a Béli birtokok utján, stb. s egy pár beolvadt szász és oláh, valamint Árapatakon is.

A nyelvjárásuk is tulajdonképen háromszéki, még pedig sepsiszéki (ma inkább alsó) s csak néhány pontban tér el attól, s ez

egyfelől az erdővidéki-, miklósvárszéki tájszólás hatása lehet ott a közelben, másfelől a Csikkal érintkező felsősepsi tájszólás eredménye tán, ahol ma is van a Mikóknak birtoka és volt jobbágysága (Mikóujfaluban) s ahonnan magukkal vihették e lakók a tájszólást; végül egy kis részben a hétfalusi csángók nyelvjárásának hatása is érzik, akikkel amúgy is érintkeznek szintén s egykor egyházilag is közösen a szász Királyföldhöz tartoztak egy ideig. A felsősepsi eredetre és erdővidéki területre vihető vissza a hosszú *i, ú, ű* használata (*búza, kút, út*); egyenesen erdővidéki, udvarhelyi hatás, a *bossó, sorró, torró, ossó, kopossó, Dezzsi* e h. Derzsi Hidvég nyelvjárásában. Az erdővidéki, miklósvárszéki hatást magyarázza az is, hogy az 50-es években közigazgatásilag a régi Erdővidékhez, Miklósvárszékhez tartoztak, mint ma is a miklósvári járáshoz. Végül inkább hétfalusi, mint csiki hatás a *megegyük, megigyuk* féle analógiás alakok használata a *megesszük, megisszuk* helyett. Brassómegyei csángó hatás pl. a szókincsben *tempe* e h. törpe (vö. Apáca), *tüs* (Hidvégen, vö. Hétf.) = tövis, *jándék* = ajándék, *mesina* = gép, *pajta* = istálló, *falaj* = töltés a fal alatt, *vagdaló* = kendertörő, *pemeteg* (kemencesepő), *kurti* = férfikabát, *kruszka* = anyatárs, oláhból, stb. De aztán általában háromszéki a beszédjük hangokban, szavakban, mondatszerkezetben, észjárásban, kivált Erősdön; hisz különben is Sepsiszentgyörgyre járnak s Aldobolylyal, Ilyefalvával és Szentkirálylyal érintkeznek, egyházilag a sepsi esperesség alá tartoznak stb.

Típusuk is egészen székely; építkezésük is inkább háromszékiek, mint szászok. Ők maguk sem tartják magukat csángóknak; épúgy mint a keresztváriak és bodolaiak. Szóval főként háromszéki székelyek, kik már a 13. század óta települhettek e földre, mint egykor végvidékre, később pedig úrbéres területre, a földesúr szárnya alá több helyről. Innen egy kis keverék a nyelvjárásban.

A többi csángók és a csángó név eredetének kérdését más-korra hagyom.

RÖVIDÍTÉS MÁSSALHANGZÓK TORLÓDÁSA ELŐTT.

A magyar hangtörténetben érdekes jelenség, mely eddig alig volt valahol megemlítve, hogy igen sokszor történik a magánhangzók megrövidítése hangtorlódásban (pozícióban) vagyis mássalhangzócsoporthoz előtt. Így pl. *négyből negyven, hétből hetven és hetfő, három : harmad és harminc, lélek : lelkem (és lelki stb.), ész : esztelen és eszrevesz, kéz : keszkenő és kesztyű* (Sylvesternél *kêzkenő*, I. NySz.), *vág : vagdal és vagdos, hág : hagdos* (nyelvj.).

Leggyakrabban a zárt *í ü ú* rövidül ilyen helyzetben, pl. *bír : birkozik, birtok, birság* (de *bíró*, és *birtok* mint 2. szem. igealak), *bízik : biztat* (de *bízta* stb.), *csíp : csipked, ír : írkaí, hír : hirtelen*; — *szün-ik : szüntet és szüntelen, tün-ik : tüntet, bűn : büntet, szűk : szükség* (így pl. SzD. Magy. virági), *bűz : büszke*; — *szúr : szurkál, úsz-ik : uszkál, csúsz-ik : csuszkál, ún : untat és untalan, húr : hurka, hús : husvét*.¹ Halason és bizonyára másutt is rövid a *tűzhely*, holott hosszú a *tűz* (Nyr. 15 : 26).

Bajos e jelenségnek a magyarázata. Az tény, hogy más nyelvekben is előfordul, s így valami általános okát lehet sejtteni. Victor Henry, az általános nyelvtudomány jeles művelője, azt mondja: „Nombre de langues ont des phonèmes qui, demi-longues devant une seule consonne, s'abrègent tout à fait devant une groupe“ (Revue Critique 26 : 63). A legtöbb nyelv csak két vagy háromféle időmértéket különböztet meg a szótagokban. Valószínű, hogy a szóban forgó rövidítés azért történik, hogy elkerüljük a szokatlanabb időmértékű, két-mórásnál hosszabb szótagokat² (ilyenformán magyaráznak újabban az indogermán nyelvekben is némely hangváltozást, I. Indg. Forschungen 4 : 58). A *negyven, hetfő, eszrevesz, szükség* stb. a *négyszéle, hétrét, észbe, szűkre* alakokkal szemben természetesen föltételezi az etimológiai kapcsolatnak is kisebb-nagyobb fokú elhalványodását.

¹ Vö. még *örvény* e h. *örvény* (így, hosszú *ö*-vel Lisznyai: Palóc d. 169, 201) az *ör(ö)* igéből; *láng* h. néhol *lang* (pl. Vas m. Sárvár) és *langalló, mérges* helyett *mörges* (Göcsej); *mettán* Ungvárn. Tóth László Versei 65, 95, 133, 177, *mettó* 104; *pél*a h. is hallottam *peldát*. A *'teként, tekint : tekint'* és *'szerént, szerint : szerint'* féle változások összefügghetnek az *é, i* hangnak egyéb esetekben való rövidülésével, különösen a 3. személyragban: *'kezt, kezít : kezít'*. Vö. még *éntéz : intéz*. A *lang* és a *tekint* és *szerint*-félék abban is különböznek a szóban forgó többi példától, hogy mindakét mássalhangzó egyazon szótagba tartozik.

² Egyes nyelvjárásainkban lehetnek a rendesnél hosszabb magánhangzók, így Nyír-bátor vidékén, ha hosszú hangok után ugyanabban a szótagban *l, r, j* van, pl. *szóltak, bába* (Buday Géza értesítése). Az észti nyelvben bizonyos esetekben szabályos a kétmórásnál hosszabb magánhangzó.

Ez a hangtörténeti jelenség magyarázhatja talán közvetve a magánhangzórövidülésnek egyes más eseteit is. A régi *lészen*, *tészen*, *mégyen*-féle igékben az első szótag rövidítése, a *lésznek*, *tesztek*, *megynek* (*mednek*, *mennek*) alakokban kezdődhetett, amelyekben t. i. hangtorlódás van, s ezekből terjedhetett át a többi alakra; tudjuk is, hogy a *vésznek*, *lésznek* alakok (így még Haller: HHist. 1: 22) jóval előbb elavultak, mint a *vészen*, *lészen*-félék. Az is meglehet, hogy a palóc és háromszéki *tehen*, *szeke*, *level* alakok nemcsak a „hajlító” *tehenet*, *szekerek* stb. analógiájára keletkeztek (mint a TMNy-ban magyaráztam), hanem ebben is részük volt a *tehenke*, *szeke*, *levelbe*-féle pozíciós alakoknak.

SIMONYI ZSIGMOND.

A MAGYAR SIMPLICISSIMUS.

Ezen a címen egy kétszázévesnél is régibb német könyvecske jelent meg újonnan,¹ amelynél ránk nézve érdekesebbet a régi, de az újabb német irodalomban is keveset találunk. Oly kedves, megkapó rajzokat nyújt a XVII. századbeli Magyarország sok mindenféle dolgáról, hogy kellően átdolgozva kitünő ifjusági olvasmány lehetne.

Rég elfelejtett atyjafia annak a rokonságnak, melynek legkiválóbb őse: „Der abenteuerliche Simplicissimus“ a XVII. sz. leghíresebb német kalandregénye. Nemcsak szerzőjének H. I. v. Grimmelshausen-nek legjobb műve, hanem az egész XVII. századbeli német irodalom legmaradandóbb alkotása, melyet művelődéstörténeti vonatkozásaiért ma is érdeklődéssel olvashatunk. A mű korában igen nagy hatást keltett és számos utánczóra talált. Minket ezek közül leginkább a „Magyar Simplicissimus“ érdekel. Ez az „együgyű“ fickó is csak olyan német, mint az őse és többi társa, de kalandjainak nagy része Magyarországon játszódik le, még pedig a XVII. sz. közepe táján, mikor ez a föld eseményekben igen gazdag volt és magára vonta a nyugati szomszédok figyelmét. Mint kiadója, Urbanek is megjegyzi, elbeszéléseinek háttéréül a török háborúk szolgálnak, de emellett oly részletesen és oly aprólékos figyelemmel írja le a magyarországi népek (magyarok, tótok, rutének) szokásait, a magyar nemesi udvar és a magyar város életét, hogy föltétlenül hosszabb ideig itt kellett tartózkodnia. A leírt kalandok egy részét valószínűleg átélte, a többit pedig úgy költötte és valamennyit kiszínezte és itt-ott hihetetlen dolgokkal is tarkította.

Nyelvészetű szempontból érdekes az a sok magyar szó, melyet német beszédébe kever. Szinte keresi az alkalmat, hogy magyar tudását fitogtassa. Mikor a szepesi hegyeken át Magyarországra jön, rablóval találkozik, kinek fegyvere a *Balte* (balta). Nagy ügyel-bajjal Késmárkra ér, ahol meggyűlik

¹ *Der ungarische Simplicissimus. Lebensschicksale eines Schlesiens. Nach dem Original bearb. u. hg. v. R. Urbanek Breslau. Priebsch 1906. képekkel és térképpel.*

a baja Thököly fegyvereseivel, kiket — és a magyar katonákat mindig — úgy nevez : „*die Katanaken*“. (Egyes számban *Katanak*, élénken emlékezett a hajduból lett *Heiduck*-ra). A szepesi asszonyokról, lányokról megjegyzi, hogy lábbelijük fekete, kék vagy piros *Csízmen* (tb. sz.). Ellátogat a szomszéd Liptóba is, a tótok közé, az ő nyelvüket is úgy ahogy eltanulja és ad nekünk belőle kóstolóul. (*Kretscham* < *krčma* korcsma; *Sinczize* < t. *zsincsica*, zsendice, savó; *Brinse* < *bryndza* juhtúró; *Pacholek* béres; *Hafran* (t. *havran* holló) és *Beyhus* egy tót rabló neve, talán a magyar bajuszból; *zemku* földi; *Nogawice*, t. *nohavice* nadrág; *Kretschmer* < *krčmár* korcsmáros; *Kirpze* < *krpce* bocskor.)

Lőcsére érkeve, kapóra jön neki az odaváló hóhér históriája, aki a késmárki rektor leányát elcsábítja és feleségül veszi. Pontos mássát Jókai Szép Mikhál c. regényéből ismerjük, csakhogy ott a nagyszebeni hóhérről van szó. A Szepességben azonban nincs maradása, Sárosba vándorol egy tót diákkal, aki *Pallasch*-t (pallos) visz magával, mert sok arra a rabló, kik viszont *Dzakan* (csákány) és *Balte* nélkül egy tapodtat sem mennek. Sárosban trombitásnak csapott fel, ezentúl *Trompetasch* a neve. Kóborlása közben rusznyák rablók kezébe jut, de mert bátran viselkedik, a rablóvezértől még *Dolman*-ra (dölmány) és *Mentik*-re (*mente* tót formája) való kelmét is kap. Kassán egy kivégzésnek a szemtanuja és a hóhértől børszalagot kér a felakasztott gonosztevő hátából, mert abból *Karbatsche*-t (korbács) akar készíteni. Huminne városában (Homonna tótos neve) gróf Humennay (Homonnai) generális szolgálatába szegődik. Résztvesz mint a gróf kürtöse a török ellen való ónodi csatában és bátorságáért az egyik magyar így dicséri meg : „*As Kisch nimet Jo virys*“. (Azaz : a kis német jó vitéz.) De már egy másik szemére veti, hogy ő csak *segin legin* (szegény legény), vagyis jött-ment, a kít mindenki bántalmazhat. Város-, falu-, folyóneveket vegyest említ magyar és német nevükön, pl. azt mondja, hogy Kassán át a *Rumert* v. i. Hernád folyik. Megbeszéli Kassa város igazságszolgáltatását és egyebek közt azt említi, hogy nagyobb vétségért a *harum pallicarum* (három pálca, a magyar *pálca* v. tót *palica* latinos tb. gen. raggal?) járja. Mikor egyszer egy bűnöst akartak ott kivégezni, sikerült neki a hóhér kezéből kimenekülnie s futás közben az egyik *Paputsch* (papucs) leesett a lábáról. Leírja továbbá a kassai legények párviadalát, melynél a *Copien* (tb. kopja) szolgál fegyverül. Ilyen párviadalba egyszer ő maga is beavatkozik teljes vértetben, még *Carvasch* (karvas) is van rajta. Uránál igen jó dolga volt, *Duhán* (dohány) volt bővíben, sőt olykor még szép történeteket is hallott tőle *Zryni* grófról, aki egykor *Scigeth* várát hőiesen védelmezte. Volt a várukban sok török szökevény, *Prybik* (pribék), ezekkel gyakran járt kalandokra. Amint egyszer *Nemet Martan* nevű pajtásával, aki szepesi henteslegény volt, így elkalandozott, elfogta őket három török *Martalos* (martialóc) és elvitte őket az egri vásárra. Sokszor hallották a csúfszót : „*jaur dísino*“ (gyaur disznó), míg egy török hentes (? talán mészáros) megvette őket. Ennek azt füllentette, hogy ő csak *Dubosch* (dobos), mert az kevesebbet ért a töröknek, mint a trombitás. Nagy nehezen kiszabadul a török fogságból, visszakerül urához, majd egy másik nemes úrhoz szegődik, kivel az Alföldön át Erdélybe megy. Útközben résztvesznek egy szüretben, ahol *Lor*-t vagy *Leir*-t (lóre) isznak. A magyar urakat igen dicséri, mert barátságosak, nem hordják fennen az

orrukat, mint a németek, mindegyik tart udvarában egy cigányt, aki vagy „Hegedy” (hegedűs), vagy kovács.

Mikor Erdélybe jut, ott nagy dolgok mennek végbe. II. Rákóczy György, *Kemin Janocz* (Kemény János), majd Barcsay vetekednek az erdélyi trónért, ő maga Barcsayval eljut Konstantinápolyba. De mielőtt Barcsayhoz szerződik, megkérdezik tőle, hogy nem részeges-e, mire ő azt mondja: „*Ich bin ein Bornemisso.*” A portától szabadalomlevelet kap, hogy Törökországban szabadon kereskedhessék, de a honvágy hazakergeti Sziléziába, ahonnan évekkell ezelőtt kalandos útjára kelt.

Az *Ung. Simplicissimus* először 1683-ban jelent meg. Igen sajnálhatjuk, hogy az új kiadás nem ragaszkodik az eredeti szöveghez, hanem sok dolgot, mely a német olvasóra nézve érdektelen, kihagy. Pedig sejtethetjük, hogy épen azok között lehet még sok magyar vonatkozás, esetleg érdekes kifejezések és szavak. Az eredeti kiadás egy példánya megvan a boroszlói könyvtárban és igen kívánatos volna, hogy azt valahogy felhasználjuk. Urbaneknek azonban köszönettel tartozunk, hogy a könyvecskét számunkra, ilyen alakjában is, hozzáférhetővé tette.¹

HAIMAN HUGÓ.

IRODALOM.

I.

Mikszáth újabb munkáiból.

Azt írja Mikszáth Jókai életrajzában klasszikus regényírónkról, hogy „... az ő nyelvezte muzsika” (J. 2: 221.) E szép szó valóban ráillik magának Mikszáthnak stílusára is. Az ő nyelvezte szépségében igazán sokszor olyan ritmikus, olyan fülbemászó, mint a zene. Legújabb munkái, melyek összes műveinek sorozatában mostanság jelentek meg,² nyelvművészetét ismert magasságában mutatják.

Ime itt van előttünk találó, szellemes, mély hangulatot kifejező hasonlataiból egy marék: „... Ugy jár a mellök, *mint a fujtató a kovácsműhelyben* (F. K. 6.); ... pirosan tértek meg, olyan cipő ábrázatokkal, *mint egy váci kanonoké* ... (F. K. 4.); olyan vén volt maga is, *mint a palojtai országot* (F. K. 8.); Ugy aludtam, *mint a megmetszett bárány* ... (F. K. 17); ... ki van gyulva arcod, *mint a tüzes patkó* (F. K. 24.); Bágyadtan esett vissza a feje, *mint a haldokló madaré* (F. K. 25.); lábai

¹ Az említett szók közül néhány — mint a magyar nyelv és nyelvtudomány megismerése végett jelenleg köztünk tartózkodó boroszlói Lewy Ernő dr. értesít — Porosz-Sziléziában ma is közkeletű; így *Kretscham, Kretschmer, Karbatsche*. A szerk.

² Jókai élete és kora, két kötet, (J.); A fekete kakas és még három más elbeszélés (F. K.); Világít este a szentjánosbogár is (Vil.). Mind a négy kötet a Révai-féle összes kiadásban.

tehetetlenül lógtak alá, *mint eltört virággallyak* (F. K. 32.); . . . rajzott az út véges-végig, *mint egy megelevenedett hangya-zsombék* (VII. 5.)

S mennyi erő van jelzőiben. *Szítakötő szem* (VII. 49.), *rizskása fog* (VII. 34.), hogy mi lett I. Sámuel Mihály fiából és Pál unokájából, az *idő harasztja* takarja (J. 1:7.)

Stílművészetének régi sajátására, a legkülönfélébb egyéni és szaknyelveknek találó utánzására e kötetek egyikében is van kedves példánk. Ezúttal az orvosi nyelv kap ki. Mi a baja? — kérdik az orvostól fojtott hangon. És az orvos felel: *A hagymáz jelenlétét föltételező tünetek némi hézagokkal való kidomborodásának tagadhatatlansága.*

De írónk szólás- és szókincese is ismert frissességében áll előttünk e kötetekben. Hadd álljon itt belőle mutatóul egy kis magyarázatlan tarlózat.

beadagol: Vály tehát beszélgetve, kávék csanakban adagolta be neki a tananyagot . . . (J. 1:48.)

alház: Különben igen egyszerű sárga alház volt . . . J. 2:106., vö. még 129., és 1:25.) csakugyan fölépült őszre csinos alháznak polgáris uccajtóval a közepén.

anekdotális: . . . az egész pör nagyon anekdotális, tehát valószínűtlen (J. 1:142.)

bagó-diákoknak a kicsinyeket hívták (J. 1:84.)

bente-bóle (diákjáték) (J. 1:34.)

deverna: A komáromi férfivilág az estéket többnyire akkor is társaságokban töltötte, hol egyiknél, hol másiknál folyt a *deverna* és a kártyajáték (J. 1:19.)

dicsériáda: a lapok, ömlengő *dicsériádái* ingerelték őket ellenmondásra. (J. 2:2.)

döfi: Hát az igen pompás plébania. *Ez már csakugyan döfi.* (VII. 177.)

encse-bencse: egy-egy aranyürit vagy egyéb *encse-bencsét* vásárol. (J. 1:19.) Hiába volt ott egymás végibe öt-hat szalon drága öreg szekrényekkel, bronzokkal, vázakkal és mindenféle *encsem-bencsével.* (J. 2:128.)

fűzfa: beállani ama körmönfont prokátorok sorába, akik furfanggal, csalafintasággal a *fűzfáról is cseresznyét tudnak szakítani* (J. 1:10.)

hajkurász: nem *hajkurász* elnökségeket vagy előadásokat (I. II. 150.) minden kis nemes ember tarisznyával járt ebben az időben s a tarisznyában aktákkal, levelekkel, just, igazságot *hajkurászva* (J. 1:2.)

harapat: alig evett egy két *harapatot* (F. K. 57.)

hirkacsa: március vége felé az a *hirkacsa* kelt szárnyra (J. 1:194.)

irkász: Itt nem volt udvar és a Bécsben levő tudomást csak akkor vett az *irkászokról*, ha kellemetlenekké kezdtek válni (J. 1:144.)

habók: Mihelyt Jókay, vannak *habókjai* (J. 1:8.) [túladunai kiszólás, mondja erről Miksz.]

játszik: a tél pedig bolondozott, még december elején is nyárrá *játszotta* magát. (F. K. 2.) A Sajó *szétjátszotta* magát, elől futott, átugorta fiatalosan a liceum kerítését (F. K. 20.)

kampa (diákjáték) (J. 1:34.)

kákabélű: Nem volt egyebük mint egy kosztosuk, a *kákabélű* Farkas János kormánytanácsos . . . (J. 1:238.)

kérel: Haragjában vissza akarja vonni az októberi diplomát, csak

alig birják *lekérlelni* a becsületes Vay Miklós és Szögyény-Marich-László . . . (J. 2 : 36.)

kisasszony: Móric még *kisasszonyabb* volt Etelkánál. (J. 1 : 107.)

kófic: Szilágyi Sándorral kuktáلكodik, a *kófic* napi irodalom körül (J. 1 : 276.)

laptika: Rózsa Sándor megbizottja, aki Kossuthnak a levelet hozta, elkalauzolta egy *laptikán*, szuroksötét éjjel, . . . (J. 1 : 220.)

nyihoc: . . . az ur betegeskedett néha, különösen ha ügyvédi dolgokban télen falura ment a rötyögős *nyihoc* kocsikon, azt rendesen megfeküdte. (J. 1 : 20.)

lepogányít: Megfizetni egy regényt gazdagon s aztán lepogányosítani. (J. 2 : 2.)

pépes: Borongós, ködös, szinte pépes márciusi pirkadás volt. (J. 1 : 177.)

pipes: Egy Maglódiné nevű szép és pipes özvegy menyecske valamelyes kacérokodást űzött vele az ablakban . . . (J. 1 : 98.)

rigolyás: Róza asszony . . . *rigolyás* volt és házsártos (J. 2 : 107.)

soltész: . . . a szigorú *soltész* is napról-napra kíváncsibb. (J. 2 : 170.)

somolyog: . . . olyan nyájas volt, úgy somolygott az öregre, hogy egészen megboszorkányozta. (F. K. 23.)

szerző: Károly ellenkezőleg földéhes, *szerző* ember volt. (J. 2 : 9, 1 : 7.)

szutyongat: Mily isteni naivítás kellett ahhoz, hogy valaki ilyen lap-páliával *szutyongasson* meg egy harcoló hadvezért . . . (J. 1 : 246.)

titubál: A titubáló Ghicz Kálmán még kevésbé volt alkalmas egy csodához . . . (J. 2 : 146.)

kitervel: Minden úgy történt, amin Kozsibrovsky *kitervelte* (Vil. 76.) . . . egyelőre már régebben *kitervelt* regénye megírásához fogott. (J. 1 : 96.)

zegernye: . . . itt a nap minden órájában, akár zegernye esik, akár nap süt, egyre rajzanak az írók. (J. 2 : 62.)

zsisera: . . . a tóduló zsisera-hadak egymás felfalására törekcsenek. (J. 1 : 122.)

(Mikszáth stílusának egyik igen érdekes sajátsága, hogy nem regény-stílus, nem könyvstílus, hanem igen közel van az élőbeszédhez. Szeszélyes fordulatai, kedves közbeszúrásai szinte hangzanak a papírról. De mint ahogy az élő beszédben az oly gyakran előfordul, nála is akadunk afféle nyelvbéli megbicsaklásokra.) — Jót tesz neki — olvassuk F. K. 22. — a levegő, az utazás, az *elszóródás*“ (Zerstreuung). Vagy: Az utcaajtóra alkalmazott zörgető koccintásából ösmerte meg a hívek jövetelét az *őr, aki imaház korában abban a kis előszobában lakott*, melyet kis konyhának neveztek Jókayék. (J. 1 : 16.) Nem szabad az ilyesmit hibának nevezni. Vagy csunya-e derült kék égen a halavány felhőfolt?

RUBINYI MÓZES.

II.

A tordai nyelvjárás.

Irta *Viski Károly*. (Nyelvészeti Füzetek 32. sz.)

Amióta Gáti István 1815-ben felvetette a kérdést: „Mi a Dialectus grammaticai értelemben? Vagynak-e e tekintetben a magyar Nyelvnek Dialectusai? Ha vagynak, melyek azok különösen? Miben különböznek egymástól?” (Nyr. 32:370), azóta a nyelvjárások ügye napirenden van a magyar nyelvészetben. — Tanulmányozásukra döntő volt a M. Nyelvőr megalakulása, mely mingyárt második feladatának a népnyelv kutatását jelölte meg, újabban pedig — főleg az összefüggő nagyobb nyelvjárástanulmányokra — a Nyelvészeti Füzetek c. gyűjtemény megindítása, mely eleddig¹ 14 nyelvjárástanulmányt bocsájtott közre. A 14-iknek címe: „A tordai nyelvjárás”. Szerzője: Viski Károly. (NyF. 32.) Ezt a nyelvjárástanulmányt akarom röviden ismertetni.

A bevezetésben a szerző jelzi, hogy csak kisebb területen vizsgálja a nyelvjárást, mert így annál tüzetesebb és eredményesebb lehet a leírás. Hogy csak Torda városának nyelvével foglalkozik, arra nézve utal a város történetére. Torda a királyhágóntúli nyelvjárásterületbe tartozik és V. István korában székely telepések alapították. Ezek azonban az egységes székely nyelvtérlettől annyira elszakadtak, hogy ma már nem vagyunk hajlandók székelynek nézni őket. Tordában azonban nagy magyar betelepülések is folytak. Három magyar bevándorlásról van tudomásunk. Először 1619-ben telepíti be Bethlen Gábor palotás vitézeit, akik között egypár székely nevű is akad. Másodszer 1658-ban lugosi és karánsebesi nemesek meg városi rendek találnak Tordán lakóhelyet. Harmadszor Kemény János ajándékozta a gazdátlan várost a nagyváradi vár bújdosó hőseinek. Ilyen alapokon épült fel a mai nyelvjárás, mely inkább Ujtordában érvényesül, mint Ótordában, mert ennek nyelve a köznyelvihez egészen közel áll.

Ezen ügyes és igen érdekesen megírt bevezetés után a nyelvjárás tüzetesebb tárgyalására tér át. Megkezdí a hangok képzésének tárgyalásával. A megszokott mennyiségi és minőségi felosztásban, mint főcsoportokat tárgyalja a szabályos és szabálytalan megfeleléseket, s ez határozottan előnyös. Nemcsak hogy könnyebben áttekinthető az egész anyag, de így nem kényszerül az egész nyelvjárásterületre vonatkozó általános értékű hangtörvények között olyan megfelelésekről beszélni, melyek csak egy-egy különös esetre érvényesek. Szabályos különbözőzéseken Viski a köznyelvtől való azon különbözőzéseket érti, „amelyeknek kiterjedésüket megmutató szabályaik vannak, szemben azokkal, amelyeknek kiterjedési határát csupán az illető különbözőzést mutató szók teljes felsorolásával mutathatjuk meg.” — A magánhangzók s a mássalhangzók tárgyalásában kár hogy a fonétikát nem tartotta eléggé szem előtt. A magánhangzóknaál ugyan még megkülönbözteti a zártnak megfelelő nyílt, a labiálisnak megfelelő illabiális hangokat, de már a mássalhangzók minőségi különbözőzéseit egyszerűen felsorolja (*tekenyő*: *tekenő*). A hangtalálkozások tárgyalása után az alaktanra tér át s a szótövek-

¹ Mióta ez az ismertetés íródott, már húszra növekedett a számuk.

ről sok érdekes dolgot mond. A névszó- és igeképzést, a névragozást, a mondatant s különösen a határozókat igen részletesen tárgyalja és sok figyelemreméltó jelenségről ad számot.

Hiányául tudom be, hogy nincs sem szórendi, sem jelentéstani összefoglalása. Érdeme azonban már az is, hogy nyelvjárastanulmány olyan vidékről, melynek nyelvét eddig nem ismertük. A könyv egészben azt a benyomást teszi az olvasóra, hogy talán egy kissé sietve készült, de egyébként jobb nyelvjárastanulmányaink közé tartozik.

Igen bőven adja a nyelvjárásnak tájszavait. A füzetnek majd a felét ezek teszik ki. Viski összehasonlította őket a Tsz.-ral, megjelölte azokat, melyek nincsenek meg a Tsz.-ban, amelyek nincsenek Erdélyből, Tordából s az egész megyéből közölve. Furcsa, hogy sok tájszónak a jelentését nem állapítja meg s így mivel a Tszból hiányoznak, semminemű felvilágosítást nem kapunk a jelentésre vonatkozólag. Ilyen pl. *bircsóka* (l. Nyr 33 : 325 Csikszentdomonkos, burgonya zöld gyümölcse), *bodorgómenkő* és még sok más. Annyit találtam illet, hogy valami félreértést kell feltennem, de hogy ezeknek a jelentését mért nem közölte, az igazán érthetetlen. Sokszor a Tsz. két jelentése közül elfelejti megjegyezni, hogy melyiket jelenti itt a szó pl. 'döblec' (sic, jelentés nélkül — Tsz. 1. úritök, 2. vastagtestű 46.) Végre találtam olyanokat is, amik nem valók a tájszavak közé pl. 54. a 'madárnyelv' felvétele (fivjavajvit), csingilingi, bibi stb. Mégis a tájszavak jegyzéke legnagyobb erőssége munkájának, mert oly bő és részletes, hogy ezzel alig vetekedhetik egy-két más nyelvjárastanulmányunk.

GESZTESI GYULA.

NYELVMŰVELÉS.

Brassai—brassói. A Nyr. 24 : 567—568. lapjain néhány XVI—XVIII. századi családnévvél (*Menyői, Magyarói, Monoszlói, Verestői,*) igazoltam azt, hogy az *ó, ő* végű helynevek az *-i* melléknévképző előtt kivételesen már a régiségben is megtartják nominativusi véghangzójukat s nem követik az *erdő-erdei, mező-mezei* féle alakok analogiáját (*Brassó—Brassai, Jászó—Jásza* stb.). Az ott felsorolt régi példákhoz és a Simonyi Tüzetes Magyar Nyelvtanában (346. l.) említett ilyenmű kivételes köznévi alakuláshoz (*esztendői* a Winkler-kódexben és MA.-nél) most több adatot is idézhetek az *-ói, -ői* képzésformára. Az Országos Levéltárnak egy 1642-i losonci összefírásában (Urb. et Conscr. 62/33) ugyanis a rendes *kállai* (vö. *Kálló*) alak mellett ilyenek is előfordulnak: „ott végezet az *kalloiakkkal*“, „halottam *kalloiaktul*“; egy kevésbé ismeretes *Assó* helynévből pedig az *-i* képzős melléknév állandóan *assói* alakkal olvasható: „Az *Assoi* Berket halottam *Assoi* határban lenni“ „*Assoi* Benzur Janos“ „az *Assoi*, és szent keresztí határhoz“ stb. (Magára az *Assó* helynévre nézve vö. ugyanazon iratban: „hogy ... Nagy Völgy nevő rétségh *Asso* Szent keresztí határban való“ „*Asso* Szent keresztíhez való határ“ „azt tudom, hogy egy határok vagyon *Assonak*, és Szent keresztinek“.) Ugyanígy *-ói* végződésel találom Apafi Mihálynak az Erdélyi Múzeum levéltárában őrzött jegyzőkönyvében a hunyadmegyei *Macsó*

(CzF., az 1907-iki Helységnévtárban *Mácsó*) helynévből képzett, egyszerű, családnévül álló melléknevet egy 1668-iki bejegyzésben: „Oklosi penzen vett Bor vasibus 7. *Maczoi* penzen vett Bor vasibus 7“ (23b. 1.).

E régi adatok a Nyelvőr főntebbi helyén fölhoztam okok mellett csak megerősíthetik azt a nézetünket, hogy a *brassói* (reáliskola), *pásztói* (apátság) stb.-féle helynévi mellékneveket nem lehet többé hibáztatnunk.

ZOLNAI GYULA.

MAGYARÁZATOK, HELYREIGAZÍTÁSOK.

Felköszön. Kardos Albert (Nyr. 35:480) azt írja, hogy a *felköszön* elterjedésére és mikénti használására nézve jó volna, ha a Nyr. olvasóitól bővebb felvilágosítást kaphatnánk. Véletlenül jutott tudomásomra, hogy a *felköszön* Orosházán is közhasználatban levő kifejezés és pedig abban az értelemben is, hogy *felmond* s arra is, hogy *lemond*. Nálunk most újév napján választottak bírót, albíró, elüljárókat s községi pénztárost. A választás nagy érdeklődést keltett, szokatlanul nagyban ment a korteskedés. Ki is buktatták a volt bírót, albíró; a régi pénztáros is csak azért maradt meg, mert K. J., akire már 600-nál több szavazat esett, az utolsó percben *felköszönt*.

Igy adta nekem elő ezt a dolgot borotválás közben a borbélyom, aki 18 év körüli fiatal segéd, orosházi születésű fiú, s arra a kérdésemre, merre járt már az országban, azt felelte: nem voltam én eddig még sehol; Gádosron (azelőtt: Bánfalva) inaskodtam, de amióta hogy fölszabadultam, csak idehaza dolgozom mindig.

Azóta meg akartam győződni, hogy csakugyan ismerik-e általában is a *felköszön* kifejezést Orosházán. Tizenegy 9 éves tanítványt külön-külön kérdeztem meg, tudják-e, hogy ki szokott felköszönni? A 11 közül csak egy ingadozott; (talán nem értette jól kérdésemet) ez azt a feleletet adta: felköszöntik, ha valakinek nevenapja van. A többi mind azonnal megmondta, hogy *felköszön* pl. mikor a boltossegéd kilép a helyéből, — ha valaki munkában állt, aztán elvégezte a dolgát, akkor *felköszön* a gazdájának; — *felköszönt* a mi cselédünk is; azt mondta, hogy nem lesz már nálunk s kikérte a könyvét s akkor ment el, mikor kitelt a hónapja, — *felköszön* a cseléd, mikor azt mondja a gazdájának, én most már elmegyek. Szóval, majd valamennyi kisebb-nagyobb eltéréssel ugyanazt mondta. Teljes bizonyossággal állíthatom tehát, hogy a *felköszön* kifejezést a *felmond* és *lemond* értelemben Orosházán is általában használják.

BÉRCZI FÜLÖP.

Javítandó? A RMKT. VI. kötetében van Ráskai Gáspártól: Egy szép historia az vitéz Franciscóról, és az ő feleségéről. E históriában egy sajátásgos kifejezést találtam:

(A király) Vitéz Franciscónak irata levelet,
Udvarban sietne, ne tenne egyebet . . .

Ez levél hogy juta vitéz Franciscóhoz.
Térité ő dolgát szerelmes társához. (feleségéhez).

Szerelmes társának: „ura” mondja vala.

Tőle édes szókkal így bucsúzik vala . . . (67—73. s.)

Tehát Franciscó azt mondja a feleségének: *uram*.

A szerkesztő (Szilády) hibának tartja, talán épen sajtóhibának, mert a „Javitandók” közé veszi (403. l.), így:

társának: „ura” helyett olv. társának, ura . . .

Vagyis szerinte: „Szerelmes társának, ura (t. i. Franciscó) mondja vala”, amit mond. Én pedig nem tartom hibának, sem sajtó-, sem íráshibának, mert hiszen mingyárt a következő versszakban ismétlődik:

(Franciscó) Azt is mondja vala: „én szerelmes *uram*,

Tetőled távoznom higgyed hogy nagy gondom.”

Ezt már igazán nem mondhatjuk se sajtó-, se íráshibának. Én azért vagy kedveskedő megszólításnak gondolom, vagy talán épen afféle kifejezésnek, mint mikor a dunántúli paraszt ember azt mondja a *feleségéről*: *férjem*. Ezt magam is hallottam Csurgón, Somogy m.

TRENCSENY KÁROLY.

Jabrancsi. Laczkó Géza a Játszi szóképzés c. tanulmányában a játszi alkotású értelmetlen szavak közé sorolja a címül írt szó (Nyr. 36:465.). Pedig nem értelmetlen az! A hiba a cikkíró forrásában rejlik (33:535), ahol a közlött gúnynevek sorában ez olvasható: Jabrancsi (Kosztá) János. De ha Jabrancsi becsületes nevét az igazságnak megfelelően Kosztarab (ebből: Kosztá Rab; ma már egybeírják) Jánosra javítjuk, menten világos lesz előttünk, hogy a *Jabrancsi* tulajdonképpen *Rab Jancsi*, s hogy itt nyilvánvalóan tréfás hangátvetéssel van dolgunk, melyre például szolgálhatnak még a következők: *reggbe süg*, *Mókai Jór* stb. (mindakettő s még sok példa a diáknyelvben; az elsőt a népnyelvből is idézi Nagy Sándor A váci nyelvjárás c. dolgozatában. Ny. F. 10:20.).

Hogy Laczkó Géza ezt nem vette észre, az a közlő hibája; a közlő pedig — én valék!

CSEFKÓ GYULA.

Helyreigazítások a Nyr. 34:219 közölt hódmezővásárhelyi szólások és tájszókhoz: *Übő* hibás írásmód, voltaképp: *ütő*. pl. Kiesett a szájából az *ütő*; kiesett belőle az *ütő* = megállt a nyelve; elhallgatott. — *Dürgés* = szokás. — *Pöndörködik*, *söndörödik*, *pöndöröttem* (*peder*, *pederedik*-ből) = megeröltetés nélkül egyszeribe, észrevétlenül jár-kél, cselekszik. pl. Haza pöndöröttem = haza möntem; mellé pöndöröttem = mellé feküdtem. — *Opletánt* = opre-táncot, cigány-táncot. — *Nattál* (nagy tál is) = tábla, tükör, a szóban forgó emberek szeme, ábrázata. — *Kótyvány* = sárfészök = kisebb v. nagyobb kerületű gödör a kocsuton, melybe esőzékork a víz összeszalad, aztán a kerék agyig is lesüpped. — *Kinnvaló marha* = éjjel-nappal kinn a legelőn járó marha, tekintet nélkül a korra és nemre. — *Söttenködik* hibás írásmód *settenködik* v. *söttönködik* helyett. Jelentése: csetlik-botlik valami v. valaki körül; leselkedik, ólálkodik. A Tsz. 381. l. szerint — nagyon hibásan a. m. söttyög. A *söttyögből* hiányzik a leselkedés, lopakodás fogalma; jelentése = meggy, nyugodtan, háborítatlanul, folytonosan. — *Tüstinkedik* hibás írásmód *tüsténködik* helyett. — *Ráértömbe* (nem *ē*-vel) = csak azért,

hogy unatkozás helyett valamit csináljak. — *Szátyong* = rossz szándék nélkül, bámészkodva, hallgatódzva ácsorog és ide-oda megy. Semmi esetre sem: kóborog. — *Bajdorgat* — a MTsz. hibásan magyarázza, jelentése: rak, csinál, épít, becézget, ver, bánt, altat pl. Jól elbajdorgatták = elverték. Addig bajdorgatta, még el nem aludt = addig becézgette. Elbajdorgatta = elaltatta. Járt mán a vásárba *félpézzel* = mindent keresztül élt, jót-rosszat tud, megpróbált.

(Hódmezővásárhely.)

CSOKÁN PÁL.

Evickél. Ezt a kifejezést igen érdekesen magyarázta Zolnai Gyula (Nyr. 21: 97) az *evedz* (= *evez*) igének föltehető gyakorító származékából: **evedzkél.* Ez a Zolnaitól csak föltett és kikövetkeztetett alak most csakugyan előkerült Bessenyei Sándor 1771. évi leveleiben, amelyeket Baros Gyula tett közzé az Irodalomt. Közleményekben (1906. 71. 1.): „Be nehéz a kétségeskedésnek habos tengerén *eveczkélni.*” És: „Mit nem követ el az olyan ember, a ki a kétséges [kétség és ?] reménység közt *eveczkél.*” Ez tehát teljesen kétségtelenné teszi Zolnai talpraesett szömagyarázatát.

KOVÁCS MÁRTON.

Nyelvpritty (Nyr. 37: 28). Ezt a vígjátékot Balassa József már ismertette egy ízben *Vígjátékok a nyelvújításról* c. dolgozatában. (Philológiai Közlöny, 1900. évf. 530. 1.) A Nyelvőrbeli cikk írója nem vette észre ezt az ismertetést.

K. M.

NÉPNYELVI HAGYOMÁNYOK.

Szólások.

Rájár az idő a gabonára (t. i. a jó idő).

Isten kendé, Vendé!

Fölkopik v. fölaszik az álló.

Annyi neki, min' pokolba esz-zsidó gyerek.

Heten vannak, mind a markotai ördögök.

Kutyabaja, mind a szentési halottnak.

A ki az ébbé kitész, botot vegyen a kezibe.

Minden van, min' Győrbe.

Van piz dögvé. Annyí pize van, mind a béka tolla.

Neki megy, mind a kos a ködmennek.

Ojan buzánk vót, hogy a kereket lehetett hozzátámasztani.

Fujja a kását (aki álom közben szuszog).

(Győr m.)

VIDA SÁNDOR.

Te szélhajtí kóré — ha valaki sebesen jön be. Ugyancsak ilyenkor: Ront be, akar a bolond. Üssön meg az olajozott tüzes istennyila! Egyen meg a verebélyi gyálog íz, még más dógod kerüközík! Mennyen rád a korela! Mennyen rád a mendörgös guta! Törjen ki a grincson fráz! Egyen meg a mándoki fene! Vájjak kóé (ha ezt vagy azt én tettem)!

KETSKÉS GYÓZÓ ZSIGMOND.

Tréfás mondások.

Meghagyta az öregapám, ebsontot ne tarcsak. (Ha valaki rádülleszkedik a másikra.)

Ez is úgy eszik, mint az öregapja. Orra alá rakja az ételt.

A fogadásból fekete kávé ivónak mondja a fiatalabb: Hee apám, nem karumpi (krumpli) leves ám az! (Mikor megitta) Nagy kutya kee apám!

Hítvány pógár az, amellik szántáskor se hágy békét a feleségének, konkolos lesz annak a gabonája.

Van annak a fejébe elég, csak fésűnyi köll!

Farkasbetegsége van (éhes).

Az idén még a mogyorófán is gubacs terem (nagy gubacsterméskor).

Hát jobb hele van ott, mint ebéknél? (Előbbi rossz helyét otthagynak).

Vén cselédnek: „Hát mihozzánk mikor gyün el dörmögni Nani (Anna)?“

Elég vagyonos, hanem ebszijjá van ám a bugyellárisa bekötte,

Könnyü magának, de nehéz a böcsületes embernek!

Majd kiesik az eb a talicskából (nem lesz mindig jó dolga).

Akkor történt ez, mikor a verebek bocskorba jártak.

Siető cipészhez: „Hajrá! csak sarka meg óra legyen“.

Oly nyomorult, hogy kár bele a lélek.

Hamar gyere te! Tégedet a halálér köllene küldeni!

Fenye essék a kee lábábo! Hát má meg hunn jár kee! — „Hát most itt ecsergem“ (ácsorog, v. ógyeleg, tétlenségében nézegetődvé jár-kél).

De szép szeme van! „Úgy ám, hátha nappá látná!“

Nagyot ivóra: Nincs benn tüske, hát csak lemegy vögynek.

(Somogy m.)

VOLÁK LAJOS.

Hasonlatok.

Ugy ismeri, mint Faragó az ajert.

Toszigájja, mint Gyurka a zajtót (Patóháza).

Nem disznókodom én vele, mint a forbágyiak a miatyánkkal. (A forbágyiak sehogy sem tudták megtanulni a miatyánkot. A pap tehát kiadta, hogy aki meg nem tanulja, egy frt. pénzbírságot fizet. Darab idő múlva hivatja az atyafiakat, próbálná erőszakolni a dolgot, nem megy a miatyánk semmiképen sem. Mit csináljon? Csak ott gondolkozik. Utóljára is a bíró kicsapott egy frt.-ot: „Soha se disznókodjunk vele tisztelendő uram, itt az egy frt.-ja, tessék eltenni.“ Azóta használják ezt a szólásmódot).

Fél, mint Samu, a nadrágtól.

Zörög, mint a fatarisznya (Debrecen).

Hát a kend bornyuja megvétett? = időnap előtt ellett meg. (Patóháza.)

BARTÓK JENŐ.

Foghegyel eszik, mind a cigán a mennyországbo.

Nincs hele, mind Osliba a Krisztusnak.

Megkeveredett, mind a szili gyerek a mellesbe.

Vin, mind az ország uttya.

Annyira van, mind ide hat hiét (messze).

Uszik, mind az öreg fejsze nyelestű.

Jó hele van, mind a kutyának a kizs zsomporba (rossz).

Neki fekszik, mind a páliak a ködnek.

Sorábo jár, min Páliba a bíróság.

Uf fekszik, mind a páli öreg bíró a kössig asztalánál (könyökölve).

Un níz ki, min Mózes a moslíkba (rossz színben van).

(Rábaköz).

KISS SAMU.

Elbeszélés.

Negyvennyolcadiki história.

. . . . Hát lássó először tuggya it Mór alatt, és ott a nímétét megverték tuggya. És azután tuggya onnaj Mór alu behuzóttunk mink Pestre ujesztendő előd való szombaton. És azután onnaj léméntünk tuggya Gyuláro, mast innej osztán fögyüttünk tuggya Marjadnak, Szalontánog Döbröcömbe, Döbröcömbü tuggya átméntünk tuggya Hatházáro, Hatházáru tuggya föméntünk Rakamazra tuggya. Rakamazru átméntünk Tokajra, merd ocs csak a Tiszán átméntünk tuggya; onnaj még Bodrokkérészturra. Bodrokkérészturu együttünk tuggya Tarcálnak kérésztül a Mátro alatt, akkor tuggya együttünk ott a Mátro alat kérésztü Verpelétho, Verpelétná van év vadaskert, haném ott osztám megabrukotok a nímétét. Ottonnag vót écs csirikompánia (magyarog vótak) ollan fejjér bugyogójjok, azok az ördögöt is küvéttig vóna a ligbu, hát enevesztik csirikompániának. Akkor tuggya együttung Gödöllőho, od vót natyszombaton ollan ütökzet hom még a föld is réngött, haném ott kúkapott mégint az a nímét. Jó van, mast az is mégvan. Mas huzsvit naptján beméntünk onnaj Rákosmezzejéru Cinkótáho. Akkor tuggya huzsvit után abba a hédbe egisz pintékig mindig a Rákosmezzejin verekítettünk ot Rákoscsaba körü. Mast innej fömémentung Vácho; Vácna tuggya fömémentünk Észtergomho, Észtergomná átméntünk a Dunán a túsó felire. Onnaj légyüttünk a budai várhoz ostromlanyi. Mast a budai várnog gyüt segiccsígre a Vindizsgréc lének, a Mikinek a tábora léménd Vindizsgréc elejbé, hov visszatarcsa. Haném megverték ot tuggya aszt a nímétét úgy, hogy ott embérrü embérré köllöt lípnyi. (Méki [Kmetty?] gēnērális, lengyel gróv vót tuggya, kügyütt a magyaroknak segitteni, a táborunkat av vezeté, ödvenezér nípet.) Mas Pápátu tuggya másnab vaj harmadnap léméntünk lhásziba, haném ot tuggya már a nímét megverd bennünket; csak ahogyan vót úk kö mondanyi, mast ot mēkfordut a szērēncse, addig jó mént. Mas léméntünk Pápán allu, od van Pápótészér, od vótunk a Bakon-szibe lógērba. Innej tuggya azután léméntünk Fejjérvára, nēm éccerre Fejjérvára, haném ott először Címērnek, azutám Palotánok. Az a Címēr én nímét falu, bent a Bakomba, od vótam ēj jágērná, écs cse jágērná, azutám még ēzs zsidóná, odaatta vóna a lölkit is. Hát kērēm Paksnak hallotta hírit, léméntünk Paksnak, ot méntünk a Dunán kérésztü, (mas mégint léménünk ám!), Paksru azután léméntünk tuggya Jankovácnok, haném mas mégim messzi méntünk, onnaj léméntung Zombornak, azok a disznó rácok ránk lúdosztok a szőlőhēgybü, azér azután Zomborba három

óraig szabad rabulázs vót. Mer tuggya az ollan keverik, a magyarra nēm niszhettek, hanēm iszēn elfoktok űket, lēődōsztōk űket. Onnaj lēmēntünk osztān [?-nek], hanēm ott osztān nēm lēt sēm̄mi, maj mēgmondom én hun lēs, lēmēntünk Ujvidēkre. Ujvidēkrū ātmēntünk Pētērvāro a várbo, merd Ujvidék az innej van a Dunān, Pētērvār mēk tul van a Dunān, mās bemēntünk Pētērvār várbo. Ittēnnek Tōmōzsvār gyūn elō, ot mēgin mēgűtkōsztünk a nīmētte. És a nīmēt ot mēgverd bennűnket tuggya Tōmōzsvārna. Tōmōzsvāru tuggya bemēntünk Lugosnak, ot mēgin nagy űtkōzed vót. Innej bemēntünk Erdēlbe hārom ijje hārom nap, akkor a lū nēm vót lēnyergelvē sohasē, ha aluttunk ha nēm, hanēm a lovat nēm vót szabad lēnyergelnyi sohasē. Mās bemēntünk Kolozsvārig, Kolozsvārtu vissza kűkerűtünk Gyērgyōszenygyōrgynek, azutān onnaj kigyűttünk Csikszēkōlnek, mā onnaj gyűttünk kűfelē, merd akkor mā tuttāk ezēk a magyarok, hon nēm mēgy jól e izejēk, Szāzrēgēnnek ēzs Brasōnak, mas mā azutām beleűrtünk a Kirālhāgōba mēgint. Az az erdō kērēm az a Kirālhāgō akkora, hogy azon hārom ijje hārom nap keresztűmēnnyi kōll. Mas mā belegyűttünk mēgin kērēm vissza kű Magyarorszāk felē! És mas tuggya ittēnnek ēggy orszāgutat űrtünk mink ebbe az erdōbe, hāt mikor mink harmadnab gyűttűng Borosjenōnek, hāt tuggya mikor ott az erdōbű kiűrtünk mink, a muszka mēg od gyűt kűnek, mink ocs csodākosztunk, hogy a muszka emēt mellettűnk nēm szōt sēm̄mit. Bandaszōve gyűtt a muszka. — Hāt begyűttűng Borosjenōbe, od vót ēd dozbōs od Borosjenō alatt, és az a dozbōfa így is rēndbe vót űtedvē, mēg aműgy is, mindēnkűppen rēndbe vót. És ottonnak montāk nekűnk hol lōgērozzunk lē, lēvertēk a lōgērkarōkat, hāt mink ot tōprenkēttünk a magunk izejibű, hoh hogyan van ev vaj micsoda dolog e. Hej estefelē kērēm mindēnfele mindēn űtlűpisre ēm muszka katona āllot mellettűnk a lōgērunk mellett. Az istenit ennek a bűdōs muszkānok aszongyāk, micsinyāl ez it, mit kōbolog ez itt — ebbe mēgűtkōsztek itt. Māsnap rēgge aszmontāk kērēm, a fegyvert lē kōl raknyi. Māsnap rēgge a fegyvert lēraktok. Hej, od vōtam ēty hētig a muszkāna — hanēm rōndōs embēr vót, az űelműnket mēgatta, am mindēn rēgge ēv verduk pālűnkāt ēf fēfunt hust ēf fēhuszast fēkēnyeret, hanēm mikor onnajd osztān, maj mēgmondom osztān mire mēnt. Od vōtam ēh hētig ebbe a izēbe, onnaj lēkisērtēg bennűnket Vilāgosra, mast osztān gyalogok marattunk, lū nēkűn marattunk. Vilāgosru bekisērtēg bennűnket Aradra be a sāncbo, mast a sāncbo mēntünk Aradra, od vōtunk hārom hētig hov vakud vōna mēg a māsik szēmive is az a kutya Slikk, ab bānd velűnk. Od vōtam hat hētig, mit mondom a magam nyomorusāgāt, onnaj bekerűtem Aradra az ispitābo. Azutān ahogyan bevālottam huszārnok oda apszēntātog be huszārnok. Hov vót magamnak ēsz szűp Kosut-mentēm, osztān vót kēd genci legin, a Nyul mēg a Sodorics, hāt aszongya a Nyul: „Te, aszongya, add oda eszt a mentēt, adok űrtē nűgy garast, anyi van“. De hāt a Slik tuggya elűgettē a mi ruhānkot ott a sārbo, gondutam job lēssz ott a Maros partyān dinnyēd vēnni. No jō van; vēttem dinnyēt mēgēttem, kilōt a hideg, ujra hārom hētig vōtam marōdi Ujjaradon. Mas mā tuggya azutān a nīmēt kezibe kerűtem, annak a kezibe vōtam, mās vűgē van a negyvennyōcadiki histōriānok. Mast onnaj hajtottak fō azutān tuggya Arattu fō Bēcsbe gyalog. űt tōrtint mēg ennek a magyar vilāgnok a vűgē! Tiz esztendeig lovas huszār vōtam, de mēg az űel-
met sē atta mēg a kutya nīmēt, aszongya: a disznōnak csak annyit hom mēg

né dögölgyik; Arattu fogva gyalog egísszen tuggya Bécsig min gyalog mēnt, onnaj osztán másnap rēgge hat órákkor szállítottak lē Sléziábo — — — (A b... nímēt ics Csornáná, ics csek mégis ki vót abrakuva dühösü... Ejszēm iszēn ez a Kosut szintēn az aptya izejit csinyáná ha *tunnájo*... Hov vágná ki a másik szēmit is [Schlicknek] még aki ha *mēkfokhatnájo*.) (Velem, Vas m. 1903. A 75 éves Molnár Ferenc elbeszélése.)

VARGA IGNÁC.

Tájszók.

Orbán Balázs *A Székelyföld leírása* című munkájából.

- asztagláb* : ... egy asztaglábön ülve 2: 52.
- bakoc* : „apró törmelék fa (alkalmasint *bacholz*-ból).“ (Hétfalu) 6: 136.
- bekontyolni* : — az uj asszonyt *bekontyolják*. 3: 150.
- bennülő asszony* : betegágyas 6: 145.
- bepástosodott* : földrétegtől borított. 3: 166, 6: 65; *be van pástosodva* (begyepesedve) 1: 70; *elpástosodott* : gyepelte 3: 70.
- bernyész* : himzett, széles női öv 2: 85.
- berszány* : ... berszányok kedvenc nyári legelője; ... a berszányok messziről idevándorolnak ... 2: 23, 101, 141.
- betojpadás* : horpadás 2: 65.
- birgej* : [?] „Egyen meg a birgej!“ 5: 223.
- blánás* : „fahordással foglalkozó, többnyire oláh eredetű mesteremberek, kik már egészen elszékelyesedtek“ 3: 17.
- boricások* : borica táncot táncolók 6: 148.
- borkő* : ásványvíz csapadéka 2: 121. Az asszonyok *budrejos* fekete főkötőt hordanak 2: 28.
- bujdákol* : bujdokol 1: 217.
- burdék* : leveles ágból készült sövénykerítés 3: 77.
- burtos* : leveles 3: 77.
- csengőkóró* : sárgavirágú növény, gabonában. 2: 92.
- csepez* : sisakidomu főkötő, (Hétfalu). 6: 141; himzetes fehér főkötő. 6: 419.
- csereke* : létrát pótló ágas fa. 3: 85.
- csereklye* : fenyőrügy. 1: 80.
- csipkésruha* : kötény. 5: 221.
- csomp* : sziklaszál. 6: 35.
- csompó* : sziklaszál. 3: 86, 5: 160., 195., 5: 60, sziklakúp. 4: 96.
- csökézni* : „hagyományok letarolt mezéjén *csökézhettünk* (tarlózhattunk, Dakk vidéki szó)“. 1: 174.
- csörlődött* : „... gerincei *csörlődött* gyámköveken nyugosznak ...“ 6: 364., 1: 161.
- pestises csuma* : pestis. 4: 215.
- csup* : kis domb. 4: 42.
- doh* : a kovászai száraz gőzfürdők mérges kigőzölgése 3: 149.
- dürückölő* : ványoló. 6: 341.
- egyennyi* : ugyanennyi 6: 299.
- éjháló* : „A midőn marhákkal éjjeli legeltetésre, vagy favágásra kimennek“. 6: 141.
- elbékélni* : békésen elintézni. „Csak a mult évben *békélt el* a Dániel család a Dobóból származottakkal egy pert.“ 1: 223.
- élet, épség* : „Életnek vagy épségnek nevezik az összes belső telket minden épületeivel.“ 1: 18; „*barát épség* (szerzetesi lak)“ 1: 229.
- elmaradott leány* : vénleány. 1: 91.
- elmátkásodni* . „itt e lakban *elmátkásodtak*“. 3: 139. (vö. mátkacsokor).
- előköszönő* : a lányos házhoz menő

- két küldött, kik először szállást kérnek a násznépnek 1:99.
- éppentest*: egyenest, tüstént. 3:124.
- erdőből út*: melyen fát hordanak az erdőből. 1:114.
- eregető*: száraz csatorna, melyen a fát leeregetik. 3:65., 2:139.
- észka*: „észkan = északi oldalán, mit a székely északnak hív, így *hegy észka, ház észka, kert észka* stb.“
- falnagy*: falubíró, falunagy. 6:133.
- falunya*: házak ablaka előtti ülőpad. (Hétfalu) 6:136. [*fal-alja. Aszerk.]
- féltél estvéje*: bányászok által rendezett ünnep; a fél tél eltelése után. Következő vasárnap a templomban *féltél hálája*. (Torockó) 5:222.
- felkalácsolni* (a hajjat): feltűzni. 6:420.
- firisko*: „vászomból készült csak könyökig érő újjal ellátott rövid derekú felöltő.“ 6:141., 1:97.
- fityenke*: „Mert a megjártuk vidék annak csak *fityenkéjét* képezi.“ 1:220.
- fota*: virágos szörkelme. 3:165.
- finak*: „fickó, 15—18 éves ifjú.“ 1:96.
- giligógyi*: ügyefogyott 1:67., 181.
- góc*: „a buglyos kemence oszlopokon nyugvó felső része.“ 2:28.
- gocsman*: megyebíró (szász?) 6:253.
- gog*: (góc, pestalja = kemencealja) 1:160.
- gyüszü*: széles bőrvén (Kovászna). 3:150., deréköv 3:165.
- hajkötő*: szalag. 6:142.
- hajok, hajk*: „favágáskor kieső forgács“. (Hétfalu.) 6:136., 145.
- hámos rokolya*. 6:142.
- harmor*: civódás. (Hétfalu.) 6:136.
- higoc*: „sovány, betegség miatt meghízulásra alkalmatlan marha.“ (Hétfalu.) 6:136.
- hivu*: padlás. 6:153.
- hoidé*: bal.¹
- hómenés*: „tavasszal hó menéskor.“ 1:65.
- humorodik*: nyakára humorodik, — belékapaszkodik, átöleli. 2:98.
- huporc*: „Az emberkéz alkotta, szabályos halmokat a székely *homp* és *huporc*snak nevezi.“ 1:122.
- hustaly*: ragadozó állat. 6:145.
- hütlés*: esketés 5:77., 79.
- hütes*: „— a falusi bíró *hüteseivel*.“ 4:45; „... a 60 személyből álló *hütösi* karból is felvettek.“ 3:102.
- islagos ing*: islag = apró érc-lemezke. 5:220.
- istáció*: állomás (statio). 1:143.
- ik*: ék; — *ikszerü*. 6:406. „Fenn *ikesen* végződő fedélkével van ellátva.“ 1:18.
- ittegyen*: „ugyanitt né.“ 1:190.
- jegy*: jegyajándék. 5:77.
- káholy*: a gócot körülfutó ormózatos párkányzat. 2:28.
- kalácsos ifju*: jólábú ifjú, aki a nászmenet visszatértekor egy feltartott kaláccsal (*menyasszony kalácsa*) — az ifjuságot maga után futtatja (Torockó) 5:223.
- kalákás* vagy *csüördöngető*: táncforma. 6:148.
- kálcun*: rövidszárú bakancs. 6:141.
- kantárosság*: „Egy falut Kantának neveztek el a kantárosságról.“ 3:108.
- kásatörő*: buzakását készítő malom. 2:146.
- kenyérvas*: „... a kenyérvasnak nevezett vastömzs ...“ 5:211.
- kéttarisznyás*: kétkulacsos. 6:335.
- keszkenyős kigyó*: sikló (coluber natrix). 3:74.
- kikérés*: a legény kihivatja az utcára a leányt, akit el akar venni 2:80.
- kilükkenni*: előtűnni, kijönni; „egyegy szenet hordó székely *lücken ki*.“ 1:224.

¹ „Székelyföldön a balirányt *hoidé* vagy *hoidére*, a jobb irányt *csá* vagy *csára* műszóval jelölik és ezen technikus terminusoknak ismerete nagyon szükséges, mert különben az útmagyarzatokat nem érthetné meg az utas.“ 1:88.

- kivonó**: a földbevált háromszög alakú üreg, melyet a halászatnál használnak. 4: 199.
- kláríka**: klarinét. 6: 147.
- kocódni**: összetűzni, veszekedni, összeütődni (az utóbbi tárgyról.) Bethlen Gábor alatt kelt törvényen: 4) „ki részegen *kocódott*, vagy verekedett.” (Marosvásárhely) 4: 148.
- komondorozás**: [?] A cinteremben szokásos halottakkal való beszélgetést, komondorozást és vajdagatást megtiltja. (Geleji Katona István) 4: 212.
- korika**: térdig erős gyapjuharisnya. 2: 80.
- köcsepegés**: cseppkő. 1: 96. és sokszor.
- kőcsúp**: csúcs, orom. 2: 84.
- kőcsutkó**: cukorsüveg alakú kőszál. 1: 67.
- költiségecske**: enivaló, útikészlet 2: 154.
- körülbé**: körül; „a *körülbé* fekvő helységekből.” 1: 188.
- kukkra állított**: egyenesen fölmeredő [*kukkot* v. *kukkra ugrani* = egyenesen a magasba ugrani!]. 5: 79.
- kukustani**: „*Kukusló* (helynév), mert ott őrszem állott, mely az ellen-ségre figyelt vagyis azt *kukuslotta*”. 1: 118.
- küpu**: kivált fatörzs. 3: 159; *kőküpu* „Küpiének a *kutak bälletét* hívja a székely, legyen az kőből, vagy fából, csakhogy egy darabból legyen faragva; hasonlatosságért küpiének nevezi még az oly *kisebb hidakat*, melyek egy darab fából készülnek.” 1: 71., 2: 20., 2: 121.
- küzdés**: birkózás (szemben a kardviadallal). 1: 142.
- lácfenyő, lacsfenyő** [?]: pinus pumilio, Krummholz, futófenyő. 2: 141. 143.
- lebegni**: „ne lebegj (ne kacérkodj)”. 1: 188.
- lobogó**: „A székely a lobogva felbugyogó ásványos forrásokat egy-szerűen *lobogó*-nak nevezi . . .” 2: 58, 1: 18.
- lókő** (bányász műszó): lótehernyi kő. 5: 211.
- lombos guba** (*sárika*) 6: 131.
- lonka**: — másutt a havasok lépcsőleges *lonká*kban tornyosúlnak egymás fölé . . . 6: 34; *lonka, hegylonka* (terassz, hegyterasz). 1: 30., 3: 67., 2: 147.
- lórend**: lovak tartása, utiköltség címén szedett összeg. (Torockó) 5: 213.
- lóterü**: lóteher. 2: 97.
- lustra**: hadiszemle. 5: 22., 23.
- mátkacsokor**: „ . . . A lányok fejéről . . . szalagcsokrok csüngenek le. Ezek közé szokták a m.-t is illeszteni, melyet az elmátkásodott lány völegényétől eljegyzése jelvényéül kap.” 5: 221.
- me, mesze**: ne, vedd el. 1: 98.
- medve**: turóval tömött, pirított puliszkgömb. 2: 143.
- megánglizálni**: rövidre vágni a ló farkát; „— ki itt jár (Székely vagy Sztás-Keresztúron) ügyeljen lova farkára, mert a furfangos utca-fattyak hamar *megánglizálják*.” 1: 21.
- megcsinál**: megbabonáz. 6: 145.
- meleveledik** (pipaszárról). 2: 144.
- megőlni becsülettel**: túlhalmozni kedveskedéssel, megbecsüléssel. 2: 58.
- megrovás**: megadóztatás. 5: 96.
- melles-bunda**: oldalt gombolódó irhamellény 6: 141.
- menyegzés**: menyegző-tartás. 5: 76.
- merendézni**: élelmiszert pakolni. 6: 140.
- mijér**: (bányász műszó) — törpe falak által elválasztott ágyásokból álló szerkezet. 5: 211.
- míves nap, míhes nap**: hétköznapi. 1: 75., 3: 165.
- monyotor**: („*monitor*ból valószínűleg) kik fejéskor a nyáját téringetik.” 1: 80. [L. Nyr. 23: 438.]
- napjötte**: kelet. 1: 143.

- nászbokréta*: „a menyasszony aján-
déka (vőlegényének) . . . friss virág-
ból készült nászbokréta.“ 5:222.
- násznagy katonái*: násznép. 1:103.
- orbírság* (rég.) 5:93.
- orotás*: irtás, *kirotják*; kiirtják
3:70.
- osztováta*: szövőszék. 2:22, 4:195.
- osztoru*: „Osztoru ezen vidéken lét-
rát pótló ágafát jelent, ezen erdő-
kőn használt tárgynak négy külön-
böző elnevezését találtam: *Osztoru*
Rákos tájékán, *Perpelág* Köpecen,
Csereke Torján, *Csáklya* Siklódon.“
1:207.
- otlogyan*: ugyanott né. 1:190.
- ölyv*: örv, karika. „Egy pakulár talált
ott gyémánttal *kicsepegetett* kis-
asszony kézre való arany *ölyvet*
(karperec, valósággal *ölyv* karikát
jelent, mit a kutya nyakára tesz-
nek).“ 1:152.
- özönvizfa*: vízhorzda fa. 2:117.
- pajta*: tanyaház 2:101
- pár* (bányász műszó): targonca. 5:211.
- pároslag*: párosával. 5:222.
- pázsintos*: oláh. 6:161.
- peheteg, penete*: sütökemence-seprő.
(Hétfalu.) 6:136.
- péreg*: porhanyó föld. 5:210.
- pitín*: a borica táncban használt
sarkantyú. 6:148.
- pulya* (gnóm). 6:141.
- részibe kiadni a munkát*, a jövede-
lem bizonyos részeért. 5:26.
- rez*: „Valószínű, hogy a *Rez* lomb-
erdő borította sötét hegyet jelen-
tett.“ 1:115. (vö. MTsz!)
- roppantottság*: roppantság, minden-
ség. „— képzetet adhatnak e vár
egykori nagyszerűségéről és *rop-
partottságáról*“ 1:28. „ki magáé-
nak mondja ezen *roppantottságot*“
(mindenséget) 1:91., 2:56.
- rovaatal*: „Alszegben két rendes ta-
nító állíttatott be, még pedig *rova-
tal* utján.“ 6:163., 2:19.
- rovófejsze*: „nagy, nehéz rovófejszé-
vel . . . kettészeli a (vas) tömzset.“
5:211.
- sárika*: „lombos suba, melyet a hét-
falusiak viselnek.“ 6:77.
- sáté* (nád) 5:79.
- „*sheramásnak* egy bizonyos vadhagy-
mát hívnak.“ 1:122.
- sipűjas ing*: „az ünnepnap (női)
ing kelméje a legfinomabb
gyolcs s kétféle, egyik a s. ing.“
5:220.
- sivalás*: zendülés, csendülés. 1:128.
- sópattintás* (bányaműszó): a sókoc-
kának kalapáccsal való kivágása.
5:111.
- „*sottfejnek* [sod-fej] a kemencék azon
emelkedett párkányát nevezik, hová
a tüzet rakják.“ 1:128.
- suhadás*: omlás. 5:31.
- suvadásos*: „A bokorlefogta *suva-
dásos* hegytetőt egészen átalakítá
az idő.“ 1:104.
- szavabevehető*: szavahihető. 6:244.
- székülő*: szolgabíró. 5:3.
- szemécs*: bátor, beszédes gyermek.
(Hétfalu.) 6:136.
- szíp*: „oly kut, melynek vize csöven
csurog.“ (Hétfalu.) 6:136.
- szíves csizma*: ünnepi, szívvvel díszí-
tett cs. 5:221.
- szugolyék*: „kis völgykebel.“ 4:31.
- tácsó*: (hallgatag, ügyetlen). 1:161.
- tartomány*: környék; „e híd *tarto-
mányára* gyűlének.“ 1:228.
- tebe*: fenyő hegye; *tebetartó*: a
borica táncosok egyike. 6:149.
- tézsola-fő*: azon felfelé hajlított fa,
melynek segélyével a járom a rúd-
hoz van erősítve. 1:108.
- timbora*: hosszú lant négy húrral.
1:145.
- tize*: falu tizede, családnevek szerint.
2:33.
- keréklönk*: levágott fatörzs. 2:55.
- tyúkos vacsora*: „A 3-ik kihirdetés
napján a menyasszony szülei búcsú-
vacsorát adnak, melyet ty.-nak ne-
veznek arról, hogy a meghívott

rokonok és vendégek mindegyike egy tyúkot és somodit szokott a mcnyasszonynak vinni. *Ingyenvacsorának* is nevezik.“ (Torockó.) 5: 222.

vajdagatás ?, 1. *komondorozás*.

vatáf: előljáró. 6: 346.

velleget: „... Luthernek is némely munkáit újólag kinyomatta, melyeket *vellegetvén*, ... azoknak olvasása meghajtotta őket...“ veveget. (anal. illogat, elleget.) 6: 244.

verő: hámor. 5: 211.

villangós: villongós, háborús; „villangós időkbek.“ 1: 47.

zahana: ipar. 6: 280.

záldog: „gyönyörű tölgyes és *záldog* berkek hullámos vonalán túl.“ 3: 183.

zobog: zuhan, esik. 6: 75.

zobogó: zuhanó. 6: 75.; z. zuhata-gok. 6: 179.

zsirbanpecsenye: zsirban úszó rán-tott hús. 5: 219.

Zsirmosó: zsirosételre ivott bor. 5: 219.

„Hévízi Literati István készített egy összeírást az alsó-rákosi kastélyról 1697-ben, s itt fordul elő ezen szép kifejezés „*szegerős* [?] *bélett ajtó*“ és a „*Tsuhadár ház*“ Hogy mit jelent ez, nem tudom, az abban feljegyzett almariumokról azt kell hinnem, hogy ruhatár volt (*tsuha* törökül posztót jelent.)“ 1: 202. (1906.)

BENEDEK MARCELL.

Növénynevek.

I. Tolnából: Csikótápufű = *Caltha palustris*. Csuha = *Iuncus*. Tejesfű *Hieracium*. Libaölőfű = *Taraxacum officinale*. Békarokka = *Equisetum*. Utifű = *Plantago*. A pipacsot „*pipóknak*“ nevezik Csehben.

II. Veszprémben: Földi torma = *Linaria*. Rátóton a *Clematist* (=bércse iszalag) ördögcérnának nevezik. Láttam a rátóti erdőben karvastagságú ilyen cérnákat a magas bükkfákra kígyózni. Rátóton a nummulithémszövet *termőkő*nek nevezik. Ezt úgy magyarázta egy kerülő, hogy van benne mindenféle mag: búza, rozs, zab, mák, borsó; t. i. ennek nézték a benne levő különböző irányban eltört szentlászlópénzt.

(1878.)

SIMONYI JENŐ.

Helynevek.

Határrészek: Bömbölő; Fertéshát; Silarét; Malacosrét; Fennállóerdő; Vágotterdő; Kenderátó; Halastó; Yáhos; Kőröság; Csordagát; Zsaró; Tömeg Kódussor; Patkányoshát; Setétszeg; Ördöngös; Pirosberék; Berekhát; Rákóci-szállása; Ilonagödre; (a Gál regényéből ismeretes Szirmay Ilonát itt fogták el a tatárok, tehát az esemény e helyhez fűződik, nem Fertősalmához. Különben vö. Szirmay Antal: Szatmár vármegye leírása); Dabóci körtéfája; Kerekdomb; Kosárdomb; Nyires; Nádas; Méjhes rét; Ponyvás; Liget; Kapron; Hosszurét; Nagyrét; Kerek-Szomoga; Égerhát; Égerfű; Harmincöl; Bodonya v. Badonya; Homokosgödör; Vármegyárka (vármegyeárka h.). Egy 1804-iki oklevélben vannak említve, de ma már többnyire ismeretlenek, vagy más nevek van: Papszomoga; Fövenykátyó; Telekkert; Ferdősbarázda; Takátsrét. Egy 1794-i oklevélből: Töltés mezeje; Öllyüszeg; Nyilaskátyó. 1810-ből: Osztott rét. 1836-ból: Gombás; Reszege pataka; Petákos sár;

IZENETEK.

R. B. *'Becsukni* csakugyan nem határozott értelmű kifejezés. Igaz, hogy országszerte használják a bezárás értelmében is, de époly gyakran jelöli egyszerűen az ajtó vagy ablak *betevését*, sőt azt is mondják: *becsuktam a könyvet, becsukja a szemét, csukd be a szádát!* A kétértelműség elkerülésére aztán hozzáteszik sokszor: *kulccsal csuktam be az ajtót.* Éppen azért az irodalmi nyelvben többnyire a félreértést kizáró *bezár* igét használják. De azért ugyanebben az értelemben — ha nem kell félreértéstől tartani — a *becsuk* igét se lehet helyteleníteni, mert e használat igen elterjedt nyelvszokáson alapszik.

Beküldött kéziratok. Zolnai Gy. Párpuska, párpisztoly stb. — Alexics Gy. Szómagyarázatok. — Körösi S. Kacsaringós. — Mészöly G. Megy, megyen. — Kardos A. Korcovát stb. — Csefkó Gy. A nyelvújítás szótárához. — Widder S. Csokonai mint nyelvújító. — Komjáthy S. Tájszókról stb.

Beküldött könyvek. J. N. Révai: *Elaboratio Grammatica Hungarica*. Vol. III. *Jussu Academiae Sc. Hung. e manuscriptis nunc primum editi* Sig. Simonyi (6 K.) — Zágoni Mikes Kelemen Törökországi Leveli. A magy. kir. kormány támogatásával II. Rákóczi F. hamvainak hazaszállítása alkalmából készült emlékkiadás. (Franklin-t.) — Asbóth O. Szláv jövevényszavaink, I. (Akad. ért. 2 K.) — Gulyás I. *Excerpta linguae Hungaricae*. Az eredeti kéziratból. (Debrecen, Hegedüs és Sándor.) — I. Kont: *Petite grammaire hongroise*. (Paris—Heidelberg, Groos.) — Virittájä (finn nyelvészeti folyóirat, új folyam I. sz.) — Antero Vipunen (új finn folklór-folyóirat). — Nielsen K. *En gruppe umordiske laanord i lappisk*. (Különlenyomat.) — Dickens: *Copperfield D.*, ford. Mikes L. *Mikor a tücsök megszólal*, ford. Hevesi S. (Révai testvérek. 3 kötet 12 K.) — Balzac: *Goriot apó*, ford. ifj. Korányi Fr. *Grandet Eugénia*, ford. Hevesi S. (Révai testv. 4 K.) — Kincses *Kalendárium 1908.* (2 K.) — Ig. Kúnos: *Das türkische Volksschauspiel*, gesammelt u. ins Deutsche übertragen. (Leipzig, R. Haupt. 8 Mark.)

Nyelvészeti Füzetek. Egy év óta a következő számok jelentek meg (egy-egy szám 1 K., a 46. szám 4 K.):

41. Buzás Gy. A németes összetételek története.
42. Fest S. A hangátvetés a magyar nyelvben.
43. Galambos D. Tanulmányok a m. relativum mondattanáról.
44. Kränter F. A mássalhangzók hasonulása a magyarban.
45. Pálfi M. Kolozsvári Glosszák.
46. Melich J. A magyar szótáriródalom.
47. Simonyi Zs. Igenévi szerkezetek.
48. Szabó L. A nagykanizsai nyelvjárás.
49. Laczkó G. Játszi szóképzés.
50. Klemm I. A. Baróti Sz. D. nyelve nyelvújítási szempontból.

Helyesírási szótár. Bevezetésül a hivatalos iskolai helyesírás újításai. Összeállította Simonyi Zs. — Második, javított kiadás, *földrajzi nevekkal bővítve*. (Budapest 1908. Athenaeum.) *Ára 20 fillér.*